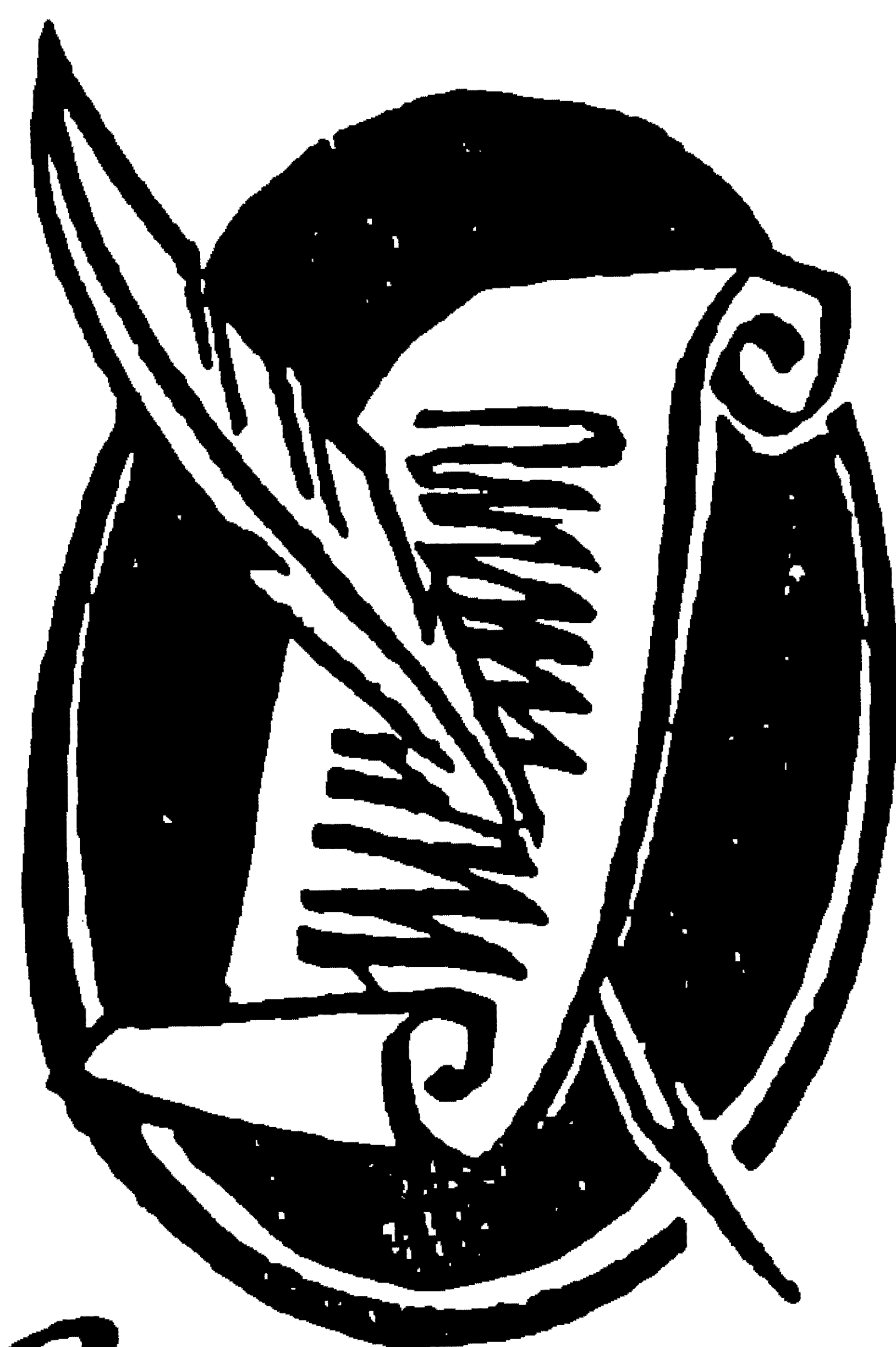

ЛИСТИ ДО ПРИЯТЕЛІВ

*Letters
to Friends*

РІК XIII. ч. 143-144

Книжка 1-2, 1965

diasporiana.org.ua

1957 — 1958 Мистецькі обкладинки Зенона Голубця 1959 — 1960

З М І С Т:

Носип Гірняк: На шляхах Леся Курбаса	1
Юр. Л.: Одна мова проти 2796 мов	6
Д. Козій: Аспекти надії у Шевченка	9
М. Шлемкевич: „Слово” і нові слова	14
Ліна Костенко: Ван-Гог	24
Остан Тарнавський: Поезія шляхетних поривань	24
М. III.: Українські церковні і релігійні проблеми	27
К. Паньківський: Народи Галичини в історичній перспективі (продовження)	31
Михайло Добрянський: Нове керівництво і нові настрої в радянському суспільстві	35
Пам'яті Симона Петлюри	41
Д-р. Т. Олесюк: Листи з-перед 200літ про зв'язки еміграції з Україною	42
Р. Срібний: „Чорна сотня” — поплентацтво — фронт поступу	44
В. Барка: Ретроспективна виставка Ю. Соловія	49
Юрій Дивний: Поет незавершеного покоління	51
Прислане до редакції:	53
З листів до редакції:	
І. Коритко: Слова болю	55
Л. Онишкевич: Критики є, критики нема	57
І. Ролес: „Американці українського походження” чи американські українці	58
Д-р М. Росляк: Українське студентство початку 20-х років	59
З політичного гумору	61
Чому?	62

Носипі Гіряк

НА ШЛЯХАХ ЛЕСЯ КУРБАСА

Дедалі частіше сигнальні дзвоники своїм тривожним звуком сповіщають про прискорений хід поїзду до кінцевої станції. Доведеться наздоганяти товаришів-побратимів, що давно спочили вічним сном і в затишних палатах чекають на тих, яким доля дала нагоду повикінчувати земні діла, залишити по собі повиплачувані борги-довги...

Кожного дня, прокидаючись, бачу перед собою височенну гору, на яку мушу викарабкатись. Її мені не оминати, бо тільки на ній простяться і сплещуться всі рахунки життя і долі. Коли цього не зроблю — спра земля не прийме мене, не заколише спокійним сном.

Наяву й у сні перед моїми очима стоїть Лесь КУРБАС... Найбільша постать в історії українського театру — найтрагічніша постать в українському театрі.

Вже четвертий десяток років минає, а театр і досі не може загоїти рани, яку московська тиранія заподіяла, знищивши основоположника української модерної сцени. Сорок років добігає з того часу, як осиротів чарівний театр „Березіль”, а місце режисера, який вивів український театр на світові шляхи, — вакантне і досі... І досі не найшлося послідовника, який би попрямував по тому шляху. Ба, навіть учні, близькі друзі, що довгими роками крокували по пробитій ним стежині, збилися з дороги, розгубили дорогоцінну нитку, бо вона була не по їхніх силах, і колесо українського театру повернуло до вихідних позицій театру дев'ятнадцятого століття. Однак у двадцятому столітті ніхто не зумів навіть наблизитись до корифеїв: Заньковецької, Кропивницького, братів Тобілевичів, які корабель свого театру повели по неповторній дорозі. Ніхто не змінив їх.

Як видно, клич „немає незамінних людей” пустопорожній і невірний! Історію творять незамінні люди, неповторні індивідуальності. Коли їх немає — витворюється порожнеча.

Три події

У 1910-му році я підготовлявся до перехідного іспиту з реальної школи до гімназії. З цією метою батько відправив мене до Тернополя, де приватно, товариш і приятель моїх старших братів Юліана і Никифора — д-р Микола Чайківський зобов'язався допомогти мені в цій доволі складній операції. Упродовж шести місяців я мусів засвоїти латинську і грецьку мови, так щоб скласти іспит до п'ятої класи гімназії, і тим способом не втратити жодного року навчання.

Чомусь так склалося, що всі ми — сім братів — тільки переїжджали через Тернопіль, ніхто з нас не зупинявся в тій столиці Поділля й не користувався із шкільних закладів, які були в тому місті, хоч воно було від нашого містечка Струсова всього шістнадцять кілометрів, і хоч усі наші земляки набивали там свої голови знаннями до того часу, поки не переходили на університетські студії. Цього разу я по-

пав у Тернопіль, як видно, із-за економічних міркувань. Там жила моя сестра Іоанія, по чоловікові Гардецька; під її опікою і за її допомогою, я мусів за короткий час опанувати основи двох обов'язкових для гімназії класичних мов і перескочити через іспитовий бар'єр до рогатинської гімназії Рідної Школи, де вже мав потрапити під нагляд свого брата Никифора.

о-о-п:о

Під час мого перебування в Тернополі, в залі „Міщанського братства" при вулиці Микулинецькій, відбулися три події, які пам'ятаю до сьогодні і які глибоко вплинули на моє світосприймання, на мою науку в школі життя, на моє майбутнє.

Поперше, там довелося мені побачити й почути Івана Франка, що приїхав прочитати своїм тернопільським звеличникам „Мойсея".

Подруге, учні місцевої гімназії влаштували ювілейну Академію в честь Тараса Шевченка, на якій восьмикласник Йосиф Сліпий здивував слухачів своєю ерудитною доповіддю про творчість Поета.

Нарешті, потрає, до того культурного подільського центру загостив „Гуцульський театр" під мистецьким проводом письменника і славного бандуриста, емігранта з Наддніпрянщини Гната Хоткевича.

З того часу пройшло 55 років, а я мов сьогодні бачу похилу, безпомічну постать великого Поета Галицької землі, якому син перергортав сторінки поеми і хустиною висушував піт на виснаженому й болісному обличчі батька. Хворі безладні руки лежали на столі, наче притримували книжечку, та це тільки так здавалось... вони були власникові завадою, він не знав, що з ними зробити, куди їх діти, було помітно, що ті руки — хворого Поета обтяжували. З напруженою увагою вся аудиторія прислухалась до приглушеного голосу читача, вона жадібно ловила кожний звук, кожне слово із хворих грудей Поета. Ця мала, немічна постать прикувала увагу сотень людей, що припинили на своїх місцях, і, здавалось, боялись найменшим порухом потривожити напруту, з якою слідили за словом і мислю Поета.

Величний образ Мойсея, його любов, його картання і докори, його проникливі слова до сліпого, невдячного народу лягли в серцях і мозгах зачарованих слухачів. Із розмов сусідів я чув про тяжкий стан здоров'я, я й помічав фізичне безсилля Поета, яке підкосило його тіло, проте він не здавався, навпаки, він поривав, він покорував і переможно провадив за собою всю загипнотизовану аудиторію „Міщанського братства".

Публіка, що заповнила залу, не становила якоїсь однорідної громади; це були представники місцевої інтелігенції, були тернопільські міщани, учні гімназії, учительської семінарії молодших і старших клас, було й чимало селян із ближчих околиць. У перших рядах сиділи священники, що — ще перед виходом Івана Франка на сцену — викликало між старшими учнями палку дискусію. На „партері", відгородженому від сидячих місць бар'єром, уся стояча братія гаряче обговорювала: неприхильне ставлення духівництва до Поета за його соціальні та радикальні погляди і за ті твори, в яких Іван Франко їх пропагував. Поява Поета на сцені припинила гарячий обмін думками, глядачі, мов за помахом чарівної палички, одностайним привітом зустріли спричинника темпераментних дебат.

Автор закінчив читання поеми, а слухачі не зважувались порушити тишу, яка тривала під час цілого вечора, вони, здавалось, боялись потривожити той чарівний стан, у який привів їх автор поеми. Тільки, коли син згорнув книжку і став помагати батькові піднятися

з крісла — всі глядачі спонтанно стали дякувати великому Поетові за неоціненний твір і за особисту присутність серед них.

Батько і син зійшли із сцени, вони мусли пройти через усю залу, щоб вийти із „Міщанського братства” на вулицю. Глядачі розступились і серед грому оплесків, при доземному поклоні тернопільців — похилений, немітний Іван Франко пройшов, немов імператор поміж вірнопідданими своїми громадянами. Від палких дискусій на студентський гальорці й згуку не осталося: і критики, і величники в ентузіастичному захопленні ледве втримались від пориву, щоб підняти кумира Галицької землі на руки й усією громадою понести Його по вулицях столиці золотого Поділля. Тільки завдяки благанням сина, який оберігав батька, немов малу дитину — пощастило перекопати громаду, що такі вияви подяки й ентузіазму не підсилю хворому Поетові. Візник підогнав коня, щоб скоріше визволити з полону глядачів автора того надзвичайного, історичного літературного вечора.

На вулиці, біля „Міщанського братства” громадяни міста й околиці до пізньої ночі не розходились. Розмови про Поета, його творчість, його здоров'я, його трагічне життя — довго не вщухали. Прислуховуючись до тих оживлених розмов, глибоко переживаючи виступ автора „Мойсея”, його тиху але могутню декламацію геніального „Пролога”, я не був у силі опанувати зворушення... Я не міг дати собі ради з враженнями й мислями, мій п'ятнадцятилітній мозок був неспроможен з тим усім упоратись, мої літературні і громадські пізнання ще не могли все почуте і пережите збагнути та скваліфікувати. Одне тільки було очевидне: я був свідком і пережив велику подію. Ця подія ще й сьогодні, в час уже глибокої старости, яснє у моїй пам'яті тією ж величністю, що й п'ятдесят п'ять років тому.

**

Весною того ж року Тернопіль відзначав Шевченківську річницю концертом-академією силами місцевої української гімназії. Програма складалась із: доповіді про Тараса Шевченка, декламації, симфонічної оркестри, хору та сольопіє. Все це виконували учні всіх класів гімназії. Я приглядався і прислухався до того традиційного свята із славнозвісного „партеру”. Старші учні виписи клас (багато із них були вже під вусом) притиснули мене до бар'єра так що, здавалось, ось-ось своїм натиском роздавають мені грудну клітку. Проте, це все я героїчно терпів, щоб тільки послухати їхніх розмов, завваг до того всього, що відбувалось на сцені. Це ж бо був єдиний мій контакт із студентською братією; як екстерніст, я не мав іншої нагоди для безпосереднього товаришування, навіть з однолітками.

Після „Заповіту”, що його відспівав хор під супровід оркестри, на сцену виїшов учень восьмої класи, який за кілька місяців іспитом зрілості мав закінчити цю шкільну установу. „Абітурієнт” виголошував святочну доповідь про творчість Тараса Шевченка. Для мене, четвертокласника та ще й „реаліста”, було трудннзвато вгнатися за ходом думок і ерудицією доповідача. Напруживши свій слух і увагу, я ловив себе на надоділивому питанні: чи, ставши абітурієнтом, я теж буду такий „учений”? За моїми плечима вусатий гімназист висловлював своєму товаришеві подив і захоплення вченістю доповідача. Товариш погоджуючись додав:

— Такого не втне жоден із наших „бельферів”!*) Почувши таке,

*) Бельфер — жартівлива назва для гімназії ннх учителів.

я зважився звернутися до них з неспіливим питанням: — Як зветься промовець?

Бусаті гімназисти презирливо глянули на мене, і один з них зашмигався:

— Ти що, жовтодзюбе! не знаєш першого „форпуга“** тернопільської гімназії? Та це ж Йосиф Сліпий!

Оце Йосиф Сліпий? Та я ж перед Різдом, помагаючи батькові, носив у хату його батьків Просфору. Та вже кілька разів у час Великодня я ходив туди з хрестом, та ніколи не натрапив на їхнього сина. Батько мій, дяк, і його помічник, піддячий, не могли своєчасно обслужити всю парохію, тому й мене мобілізували до того діла. А парохія була справді — не абияка: містечко Струсів і три околичні села — Різдвян, Барнадівка й Заздрість. В останньому багатому селі Заздрості жили дві заможні родини: Дичковські та Сліпі. Йосиф і Родіон були однолітками, синами братів Сліпих, вони й були однокласниками тернопільської гімназії. Струсівська парохія була багата учнями середніх шкіл та студентами університетів. Під час свят та літніх канікул, уся ця молода когорта збілюшувалась доволитишніми товаришами. Спільними зусиллями вони влаштовували всякі розвагові та культурно-освітні імпрези: концерти, театральні вистави, фестини й вечерниці. Всі жили однією громадою і одними зацікавленнями. Братів Сліпих між ними не було. Родіон, згодом лікар, був скромний, неспіливий, унікал шумливого товариства. Йосиф — внутрішньо дисциплінований, зосереджений над наукою, інтелектуально розвинений понад свій вік і товаришів. Вільний від школи і науки час він проводив у батьківському домі над книжкою, над вивченням чужих мов. Мої сусіди з „партеру“, як видно було, дуже пишались своїм однокласником, а я навіть не посмів повелічатись, що цей доповідач „із моєї парохії“... Несережний та непередуманий запит: як його звати? — вибив цей козир з моїх рук.

В оркестрі, перший від глядачів, сидів маленький і крутий мов'ячик скрипаль із чотирма срібними пасками на комірці гімназійного однострую, який звертав на себе увагу своїм увенням і рипучим помахом смичка. У наступній точці програми той же скрипаль співав дзвінким і милозвучним сопраном кілька пісень М. Лисенка на слова Т. Шевченка. Це був Мар'ян Крушельницький, який уже тоді був здатний викликати одностайне і спонтанне захоплення всієї аудиторії, із яким згодом мої особисті стежки доволі тісно переплітались.

Поему „Сон“ декламував теж абітурієнт, який мистецтвом слова і чарівним баритональним голосом приковував увагу слухачів на протязі одної із найдовших поем у „Кобзарі“.

Концерт цей, із ряду багатьох, що доводилось мені у шкільні роки почути, залишив глибокий слід у моїй пам'яті, як своєго мистецькою вартістю, так виконавцями, що й досі стоять передо мною мов живі!

До Тернополя загостив „Гуцульський театр“ під мистецьким керівництвом письменника і бандуриста — Гната Хоткевича, політичного емігранта з Наддніпрянщини. Своєрідність того театру була в його акторському ансамблі. Були це молоді гуцули, яких згуртував теж емігрант з Наддніпрянщини Олекса Ремез, і під проводом

**)Форпуг — найкращий учень (з німецька).

Хоткевича цей ансамбль досягнув не абиякого успіху. Вони почали своє існування виставою драми Кожењовського „Верховинці“, а згодом мистецький керівник Гнат Хоткевич komponував сценарії-лібретта на теми гуцульських звичаїв та обрядів. У тих картинах із свого життя актори-аматори, сільські хлопці та дівчата, під умілою рукою людини, що знала, куди йде, дуже скоро опанували простоту і чар, якими не густо володіють професіонали.

По вулицях і біля театрального приміщення громадяни Тернополя з великим зацікавленням приглядались до барвистих гуцульських строїв, в яких розгулювали артисти того театру. Вони в тому одязі виступали на сцені, не скидали його і в щоденному житті. Ті яскраво кольорові постаті на вулицях подільського міста викликали найбільше зацікавлення серед наймолодшого покоління тернопільчан. Перед між ними вело, як годиться кожному провінційному центрі, молоде єврейське покоління. Я теж старався їм дотримати кроку і по п'ятах переслідував молодих слуг гуцульської Мельпомени, приглядаючись до їх строїв та поведінки.

На Панській вулиці, біля великої рекламної афіші місцевого кінотеатру, з помітним зацікавленням зупинилась людина, яка, у свою чергу, прикувала мою увагу. Висока, струнка постать у чорному капелюсі, із широкими крисами, як у батька січовиків Кирила Трильовського, в чорній пелерині, досить протоптаних черевиках, з гуцульським топірцем у руках і червоною дзюбинкою через плече, що виглядала з-під широкої накидки. Молоде бліде обличчя з чорними широкими бровами, з-під яких блистіли великі карі очі. Він не відривав очей від афіші — а я від нього. З афіші якимось красуням пронизливим поглядом проймає прохожих, і, як здавалось, цей погляд притягнув молодого напівгуцула-напівстудента. Довгенько він не відходив від афіші, та й я мов тень не відступав від нього. Слідкуючи за тією постаттю я дійшов до „Мищанського братства" і тільки, коли він увійшов у двері тієї святині, я зупинився, бо смертникам у білий день ходу туди не було. Я здогадався, що це один із когорти артистів „Гуцульського театру".

Ще далеко до заходу сонця, а я вже стояв біля каси театру і не міг дочекатися, коли вона відкриється і коли я зможу заволідати вигідним місцем на студентському партері. Коли ця обітована територія наповнилась по самі вінця ентузіастами всяких видів, загуло, як у вулику, всякими новинами. Хтось із старшокласників розповідав, що серед акторів-гуцулів появився молодий артист, який колись учився в тернопільській гімназії, тут же склав іспит зрілості, і ось після закінчення філософії на віденському університеті, не наїшов нічого кращого, як тільки піти в актори „Гуцульського театру". Він і буде грати головну роллю в сьогоднішній виставі. Цей новооб'явлений артист зветься — Лесь Курбас. Його батько був теж актором у театрі „Української Бесіди", відомий під псевдонімом — Степан Янович. Молодий артист був темною розмов усієї галльорки до того часу, поки піднялась завіса й почалась вистава.

Картина з життя нашого карпатського кольоритного племені, із співами і танками, із оригінальними цимбалістами і сопілкарями, перенесла всіх глядачів у таємничі ліси та гори, про які досі доводилось чути тільки в казках та оповіданнях про славного месника Довбуша та його легінів. Завіса опускалась то знову піднімалась, і перед

глядачами розгорнулася драматична подія: — в темній, курній гуцульській кімнаті, при світлі двох свічок лежала у труні на лаві старенька мати. За вікном сумно гула трембіта, сповіщаючи гори та бори про смерть, що забрала їхню довголітню громадянку. У світлицю заходили односельчани, востаннє молитвами та голосінням прощались з покійницею. Із їхніх коротких фраз глядачі догадувались, що нещасна мати не дочекалась свого сина, не поблагословила, не побачила його востаннє перед смертю. Він десь далеко від рідного селища, у навісному цісарському війську.

Аж ось у хату входить австрійський жовнір, він падає біля труни і в горю та тузі цілує ноги мертвої матері. У ту ж хвилину пізнаю того, за яким я сливе цілий ранок тінню снував по вулицях.

Так це ж він зветься Лесь Курбас?! Так це і є нащадок-славно го Яновича! О, як він заридав біля ніг покійної матері! Як у слід за ним заголосили гуцули на сцені! Партер припинив, і, здавалось ось-ось заридас вся зала тернопільських театралів. Завіса опустилася і закрила ту трагічну сторінку карпатської сім'ї. Глядачі щиро дякували артистам і зворушені стали виходити із залі театру.

Довго я стояв біля вхідних дверей. Я мусів ще хоч раз зблизька поглянути на того чарівника з топірцем, у широкий пелерник. На вулиці появились актори-гуцули й гуцулки, а за ними вийшов син нещасної матері, який уже встиг зняти військовий одяг, і в товаристві старшого пана, що налягав на ногу, подався по тернопільській Микулинецькій вулиці у темноту...

(Далі буде)

Юр. Л.

ОДНА МОВА ПРОТИ 2796 МОВ

Сучасна світова література складається сьогодні з більшої кількості літератур національних ніж будь-коли в історії людства. Велика сім'я світової літератури нині швидко поповнюється новими літературними мовами й літературами відроджених націй.

Ось перед нами найближчий приклад. Цієї весни 1965 року Македонія святкує двадцятиріччя македонської літературної мови й літератури. Македонською живою мовою розмовляє всього близько одного мільйона чоловік. Як жива розмовна мова, вона так само давня, як інші мови, і так само багата народною усною творчістю. Але писана літературна мова Македонії була оформлена тільки після останньої війни, 1945 року. За ці короткі двадцять років македонці встигли очистити свою мову від чужинних мовних засмічень, які були спричинені поневоленням країни турками, греками, болгарями, сербами. Замість цих чужих слів, уведено в літературну мову Македонії мовні скарби, витворені народом протягом багатьох століть. На цій рідній базі літературна македонська мова росте неймовірно швидко. Перший словник македонської мови, виданий кілька років тому, мав тільки тридцять тисяч слів. А тепер підготовляється другий словник македонської мови на сімдесят тисяч слів.

Македонська література, особливо ж поезія, теж виявляє бурхливий ріст. Македонські письменники зуміли здобути контакт із сучасною західною літературою. Особливим впливом користуються

тут твори Ернста Гемінгвея і Гарсії Льорки. Оформились також: македонський національний театр, опера, образотворчі мистецтва, як також національна наука, насамперед історія Македонії.

На відміну від Москви, в Београді, столиці Югославської Федерації, не бояться, що цілковитий перехід на свою рідну мову усього життя окремих націй, як от Македонія, перешкодить міжнародним стосункам. Один американський кореспондент описує, як у фойє блискучого столичного македонського готелю в Скоп'є болгарський акробат, македонський журналіст і сербський господарник розмовляли між собою кожний своєю рідною мовою і при тому добре розуміли один одного. Так само скандинавиці говорять між собою кожний по-своєму і прекрасно один одного розуміють.

Інший яскравий приклад нового відродження мови й літератури подають баски, що живуть у Піренейських горах над Біскайською затокою в Іспанії і Франції. Баски разом із албанцями — це два „загадкові“ народи Європи. Наука непевна їхнього походження. Як в Іспанії, так і в Франції мова і література басків була заглушувана утисками. Її трактували, як місцеву говірку для обмеженого домашнього вжитку малокультурних людей. 1936 року країна басків дістала автономію, але еспанський режим Франко ліквідував ту автономію. Він заборонив друкувати будь-що мовою басків.

Нині у світі з подивом і признанням відзначають, що баски, ці прославлені мореплавці, зуміли також подолати столітні утиски їхньої мови й літератури. Кілька років тому Франко зняв заборону літератури басків. І що ж? За ці кілька років баски, яких усього трохи більше одного мільйона чоловік, надрукували кількасот книг своєю мовою. Вони друкують твори рідної літератури, а також перекладають як модерні, так і класичні твори з чужих мов. З класики виійшли мовою басків кілька років тому „Діялоги Платона“, а з модерної літератури, наприклад, „Дід і море“ Гемінгвея.

Професор Колумбійського університету в Нью-Йорку Маріо Пей провадив курс, що аключас 30 мов. Він автор книг „Головні мови світу“ і „Одна мова для світу“. Маріо Пей нараховує у світі 2.796 живих мов. Він більші чи менші знає коло сотні мов. Пей не фетишизує ідей єдиної спільної мови для всього світу. Він твердить, що народи світу не приймають і не приймуть за свою ні однієї з колоніальних мов, як от англійської, французької, російської, еспанської. Єдина надія на одну мову світу, — але тільки, як допоміжну до рідної — це хіба штучна мова в роді есперанто, — каже Пей. Він звертає увагу на те, що інтернаціоналізація мови колоніальних потуг, як от англійської, російської, французької — тільки привела б кожную з тих мов до стандартизації і примітивізації та упадку. На такій інтернаціоналізованій мові не було б створено великих творів літератури і думки.

Ще яскравіше і раніше цю думку висловив славетний еспанський філософ Ортега і Гассет. Він описує, який склероз і упадок охопили Римську імперію через централізацію і нівеляцію культур і мов. В есеї „Єдність і різноманітність Європи“ Ортега писав:

„Дивне явище поширилось тоді—людина стала однородною і дурною. Людські голови оставались без вжитку. Єдиною державною мовою для всіх народів була так звана „вульгарна латинь“. Це було спрощення і збіднення латинської мови. Неймовірно спрощення граматички порівняно з латинню класичною. Вулична примітивна мова. Пуста

хлоп'яча мова, що не допускає ні тонкого леза розуму, ні мерехтіння лірики, сіра мова, що діє навпомацки, бездушна, позбавлена і теплоти і світла. Слова нагадували старі стерті монети, брудні й дешеві.

Інша риса вульгарної латині, як єдиної мови включених у Римську імперію народів, — її жахлива однородність, одноманітність. Звичайно, були в тій мові африканізми, еспанізми, галицизми, але вони тільки свідчили, що це єдина мова імперії. Сьогодні вульгарна латинь лежить у наших архівах, як огидна скам'янілість і свідок, що колись історія боролася за своє життя під однородною імперією вульгарности, бо зникла була плодюча різноманітність культур і мов”.

Подібно до Ортеги висловився про необхідність і творчу функцію різноманітності мов і націй провідний поет сучасного Заходу Томас Еліот. Культура має органічний характер, каже Еліот, дерево не збудуєш, як машину. І коли одного дня перед нами стануть янцєс дерева, нічого нарікати, що дуб це дуб і берест це берест. Європейська спільна культура і єдність базуються на тому, що кожна найменша країна Європи має свою єдину неповторну культуру й мову і що ті культури мають між собою найживіший вільний зв'язок, — казав Еліот.

Коли ми думаємо про всі ці факти й висловлювання — перед нами мимоволі стає один із найбільш моторошних політичних документів — це четвертий розділ двадцятилітньої програми КІРС, в якому заплановано „стирання національних відмінностей, особливо мовних, як процес значно довший за стирання класових граней”, але мовляв, доконечний. Ця програма плянує на місце стертих мов і націй — російську. І вже працюють комісії бюрократів від мови, які вульгаризують російську національну мову, перетворюючи її на вульгарну латинь нашого часу. Проти цієї бюрократично-поліцейської затії стирання національних мов виступили не тільки письменники неросійських націй, а й деякі письменники російські.

Філолог і філософ Олександр Потебня, ще в минулому столітті засудив російську політику заборон української мови і книжки такими словами: „всяка денационалізація сходиться на ослаблення енергії думки, на мерзость запустения, неморальність і спідлення.”

В КОЖНІЙ ОСВІЩЕНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ХАТІ ЕНЦИКЛОПЕДІЯ УКРАЇНОЗНАВСТВА

Вже вийшов 19-ий зошит Гаслової Е.У. Видання НТШ (Європа)
за редакцією

проф. ВОЛОДИМИРА КУБІНОВИЧА

19-ий зошит містить гасла від „Максименко” до „Меретин”. Сторінок 1441 — 1520.

В газетах були повідомлення про зміни в видавничому плані Гаслової Е.У. Запланована зразу на 4 томи по 400 сторінок, вона матиме 8 томів.

Видавництво мусіло достосувати і ціну передплати до цієї зміни. Нашим передплатникам поінформуємо ще окремими листами.

**Чи Ви вже зголосили передплату?
Не відкладайте.**

Д. Козій

АСПЕКТИ НАДІЇ У ШЕВЧЕНКА

Порушуючи питання про надію у Шевченка, ми свідомі того, що можемо наразитися на закиди. Скажуть нам: „Небезпечно копірситися в поетовім словнику, виривати слово з контексту й роздмухувати його значення до невластивих йому розмірів. Бувають, щоправда, винятки. Не можна, наприклад, мати застереження щодо аналізу таких важливих у словнику нашого поета виразів, як мати-ненька, слава, воля. Але надія? Чи треба аж пригадувати вислів Гете: „Надією живуть нікчемні уми“? Та й сам Шевченко називав надію „прекрасною оманюю всесвітньою“ (див. його лист до Семена Гулака-Артемовського від 1 липня 1852 р. з Новопетровського форту). Хоча вона й прекрасна, а все таки омана. Тому слід гадати, що поет дає їй належну оцінку, коли наприкінці свого багатого досвідом життя висловлюється, що надія „одурить дурня, осміє.“ („Минули літа молодії“).

Ще поважніший буде закид, який враховує психологію поета: „Надією, — скажуть нам, — живуть слабі люди, а не одиниці активні, бойові, до яких зараховуємо Шевченка. Та й мислення його обертається в колі позитивних речей. Іраціональні величини, до яких належить і надія, не відіграють у людей того типу якоїсь помітної ролі. У жадному разі не можна вважати їх характеристичними для їхньої психіки. Поети такого психічного складу творять поетичні ф і к ц і і — бо це їх призначення, — але вони творять у неменшій мірі само життя. Надія ж відповідає пасивним вдачам, що не вміють жити, неспроможні організувати своє життя і тому занурюються в рожевій млі.“ —

Беручи до уваги ці закиди як певного роду остерогу, ми не можемо, проте, позбутися переконання, що надія відіграла в Шевченковому житті особливу роллю, а тому й не можемо відкласти рішення, щоб зважити її на терезах того багатого життя. Постарасмося потрактувати вираз „надія“ в „контексті“ самого життя, як ланку життєвого досвіду поета. Не можемо пройти мовчки повз це питання, взявши до уваги, що поет сам задокументував важливу роллю надії в своїх поезіях і листах — отже в найінтимніших творах свого духа. Маємо на думці передусім поезії й листи з переломового періоду його життя — з доби заслання. Це була доба життя, коли і життєва активність, поета, і його поетична та мистецька творчість були штучно й насильно загальмовані. Слід припускати, що саме в тих умовах актуалізувалась надія, що вона мусіла стати в центрі переживань живцем похованої людини. Надія мусіла прийти до голосу, коли поетові довелося розв'язувати нерозв'язні проблеми життя.

Перед такими проблемами поставила поета кара, яка спала на нього. Суть жорстокої кари — солдатчина і заборона творити в ділянці письменства й малярства — полягала в тому, що перед поетом замкнулася й тяжкі замки брама майбутнього. Кара мала зламати поета, відібравши йому можливість здійснювати властиве йому покликання, можливість бути й залишитися собою. Новий спосіб життя загальмував розгортання особовості поета і змусив пересунути перспективи та переоцінити можливості. Тоді то на сторожі

його життя стала надія, — чинник точно не визначений і хисткий, але з істотою нашою нерозривно пов'язаний.

Не треба було довго чекати, щоб поет зорієнтувався, що нові обставини кинули його в безодню. „Спершу я сміливо заглянув лихові в очі, — сповідався він Мих. Лазаревському, — і думав, що то була сила волі над собою... Я не розглядив тієї бездни, в котору впав, а тепер, як розглядив, то душа моя убогая розсипалася, мов пилина перед лицем вітра". (Лист від 20 грудня 1847 р. з Орської кріпости; цитую видання „Листів" за редакцією П. Зайцева). Удар був занадто сильний і болочий, щоб не викликати тривоги: „Брожу понад Уралом та... ні, не плачу, а щось ще погавше діється зо мною". (Лист до А. Лизогуба від 22 жовтня 1847 р. з Ор. кріп.). „Конаю я в неволі," — виривається стогін з душі поета, якому здається, що гриз би кайдани, якби їх можна було перегризти. (Поезія „А. О. Козачковському"). Затиснутий у лещата бездушної солдатчини, він міряється з брутальною силою, яка нівечить його особовість, і почуває, наче він подається перед тією силою. Тривога огортає його, коли бачить, що в ньому відбувається якась прикра переміна. Він так пише про це в листі до кн. Варвари Рєпніної: „Колись дивився я на природу живу й неживу, як на найдосконалішу картину, а тепер, неначе очі змінилися: ні лінії, ні барв, нічого не бачу. Невже це почуття краси втрачене навіки?" (Лист від 25 лютого 1848 р. з Ор. кр.). Його мучать хвороби: ревматизм, цинга, болі очей і зубів, але поетові здається, що вони мало значать проти „хвороби душі", — тобто безнадійности, що паралізує людину, якій вкрадено майбутнє. „Та що ж значать, — пише він до Василя Григоровича, — хвороби тіла проти хвороби душі, проти тої страшної хвороби, що безнадією зоветься? Жакхливий це стан!" (Лист від 12 квітня 1855 р. з Новопетровського форту). Слово „жакхливий" обкипіло кров'ю поетового серця. „Яка жакхлива безнадія!" — виривається крик із дна його зболілої душі в листі до Варвари Рєпніної (1 січня 1850 р. з Оренбургу). Поета мучить самота: „Самота — ось мій ворог найлютіший. Тісно мені в широкий оцій пустині, а я один" (Лист до А. Лизогуба від 16 липня 1852 р. з Новопетр. форту). Самота поглиблюється від почуття, що колишні друзі „одцурались беззаланного свого друга". (Лист до А. Лизогуба від 1 лютого 1948 р. з Ор. кр.).

Поет, як може, борється з почуттям самоти й безнадійности. У дикий пустелі, серед чужого йому й напівдикого оточення шукає людини і — диво! — вміє завжди знайти людей з душею. Знаходить також шлях до далеких друзів, листується з ними і має для них завжди своє велике одверте серце. Але як же важко було йому змагатися з моральним отупінням! „Мало часу пройшло — пише він до Варв. Рєпніної, — та як багато перемінилось, принаймні в мене! Ви б уже не пізнали в мені колишнього по-дурному ентузіастичного поета... Так, Варваро Миколаївно, сам дивуюся своїй переміні: немає тепер у мене ні суму, ні радості, є зате мир душевний і спокій моральний аж до риб'ячої холоднокровности. Майбутнє для мене наче б не існує. Невже ж постійні нещастя можуть так прикро переробити людину? Так, воно так!" (Лист від 14 лист. 1849 р. з Оренбургу).

Бували моменти, коли поет був близький до розпачу. Це було,

зокрема, на переломі 1856-57 рр., коли поетові заблисла надія на визволення, надія, яка раз-у-раз то запалювалась, то меркла. „Довідався, — пише поет до гр. Настасії Толстої, — що мене не представлено до Височайшої милости, що мене не викреслено з реєстру мучеників, що мене забуто... Я близький був до розпачу, так мене ця безнадійна звістка приголомшила. (Лист від 22 квітня 1856 р.). „Нудьга, крий Мати Божа, яка нудьга — сидить склавши руки, і так сидить дні, місяці і годи. О Господи, сохрани всякого чоловіка од такої живої смерти!" (Лист до С. Гулака-Артемовського від 30 червня 1856 р.). Проривається передчуття розпачу: „Якщо моя неволя ще рік продовжиться, я певне одурію". (Лист до Бр. Залеського від 8 листопада 1856 р.). Поет не міг знайти опори для віри, що прийде кінець його мукам: „І плачу, і молось, і все таки не вірю. Десять літ неволі, друже мій єдиний, знівечили — убили мою і віру, і надію". (Лист до Я. Кухаренка від 22 квітня 1857 р.).

Беручи до уваги все наведене, зрозуміємо, що поет мусів викликати надію — єдину рятівницю від моральної смерті. Бо що ж залишалося живій людині?

„Як же його у неволі
Жити без надії?
Навчить мене, люди добрі,
А то одурію."

(„Ой, гляну я", 1848 р.)

Зрозуміємо звертання до Бога з благанням:

Або хоч надію
Пошли в душу.

(„Лічу в неволі", 1850 р.).

Надія, яку прикликавав поет, — це була, очевидно, не та „ома-на всесвітня", в огні якої спалюються наші численні бажання. То мусіла бути надія з іншим обличчям, надія, яку поет прирівняв колись до „води зцілющої й живущої" („Заворожи мені, волхве"). Це та надія, яка глибоко корениться в нашому існуванні, а тому масмо право назвати її носієм нашого буття. Не легко з'ясувати її суть, але значення її стане нам ясне, коли спробуємо усвідомити собі, чи можливе було б для нас життя без надії, без майбутнього, на яке вона спрямовується. Така спроба усвідомити собі життя без надії мусіла б викликати в нас жах перед порожнечою. Саме для розпачу характеристичне те почуття порожнечі. Розпач схоплює людину нагло, душить її, як полоз свою жертву, і штовхає до знищення життя, яке втратило всі цінності.

Документи внутрішнього життя поетового на засланні доводять, як глибоко майбутнє входить у структуру нашого буття. Людина не тільки об'єктивно існує, але й має свідомість свого існування і, як така, живе в тривимірному часі з його трьома аспектами: минулим, теперішнім і майбутнім. Тривимірність належить до суті людського часу.

Щоправда, ми зустрічаємось не раз із таким способом мислити людське буття: Ми відзначаємо три стадії, якими пробігає наш час. Але — що таке минуле? Минуле — це те, чого вже нема, подібно

як майбутнє — це те, чого ще нема. А теперішнє? Його не можемо ні вловити, ні вимірити і це вічно зникаюча точка між тим, чого вже нема, і тим, чого ще нема. Воно не має тривалості. Сказав Сенека в одному з своїх філософічних листів: Не один тільки раз, а щодня вмирасмо. Можна б його думку розвинути далі і сказати: Умираємо щохвилини і відходимо в небуття. Усе ніби впливає з небуття і зникає в небутті.

Такі думки не раз висловлювались і треба сказати, що вони мають у собі багато спокusливого.

Але можна мислити наше буття інакше: Минуле не тоне в небутті — бо тоді наше життя зависло б над безоднею, — навпаки, воно належить до нашого буття і вічно діє. Майбутнє ж, не зважаючи на свою невизначеність, є теж аспектом буття: в ньому приховані можливості, які раз-у-раз активізуються й реалізуються в теперішньому. Та й теперішність не є невловною точкою, а має свій вимір, свою глибину: глибина її становить те, що в нашому духовому житті має риси чогось тривалого, „надчасового“.

Надія засвідчує приналежність майбутнього до нашого буття. Як пам'ять в'яже теперішність з минулим, так надія — з майбутнім. Оскільки вона актуалізує майбутнє по лінії розвитку даної особовості, остільки ми маємо право назвати її творчою. У творчій надії на майбутнє прихована свідомість, що там вирішується щось важливе для нас, і то вирішується з глибини нашого буття.

Коли подивимося на надію з цієї точки зору, тоді зможемо належно оцінити спробу Габрієля Марселя поставити надію як наріжний камінь „метафізики надії“. У своїй книзі „Homo Viator“, написаній у безнадійні роки 2-ої світової війни, дав він „вступ до метафізики надії“. Марсель висловлює — в іншому місці — переконання, що легковажне трактування надії, яку ми назвали носієм буття, свідчить про те, як глибоко сучасна людина розірвала онтологічні зв'язки: зв'язок з трансценденцією і зв'язок з людьми та світом.

Якщо мовиться про Шевченка, то в його душі свідомість тих зв'язків була дуже жива. Захищаючись від безнадійності й розпачу засланця, він писав: „Я тепер, як той, що в безодню падає... Яка жахлива безодня! Така жахлива, що одна тільки християнська філософія може боротися з нею“. (Лист до В. Репніної від 1 січня 1850 р.). У молитовному піднесенні почуття тих зв'язків приходять до голосу ще виразніше: „Молося Богу й не трачу надії, що прийде колись кінець моєї проби“. (Лист до тієї ж адресатки від 7 березня 1850 р.). Невичерпним джерелом надії була внутрішня пов'язаність поета з людьми. Надія на можливі безпосередні контакти з людьми, на людське серце, на живе слово, що промовляє від душі до душі, на те все, здійснення чого повнотою в'язалося з Україною, — ця надія раз-у-раз виносила потопуючого на берег. Потреба ділитися з людьми оживлювала його надії. „Велике діло — відчування всього благородного й прекрасного в природі, — пишав поет, — і коли цим відчуванням з кимнебудь ділимося, то чоловік не може бути нещасливий“. (Лист до Бр. Залеського від 9 жовтня 1854). „Взагалі людина без людини обійтися не може“ (там же), — висловлює поет загальний погляд, який одначе, найповніше стосується до нього самого. Позбавлений можливості безпосереднього спілкування з далекими друзями, поет викладає всю

глибині почувань у свої листи: „Яка чудесна насолода, — читаємо в листі до Варвари Репніної, — уявляти собі тих, що згадують про мене, хоч їх і дуже мало!... З Вами розмовляючи, святкую 25 лютого (день уродин) ...так весело, як не святкував ніколи, і за цю велику радість дяка Вам і Г. Іванівні". (Лист від 25 лютого 1848 р.). Тільки в час великої тиші, глибокого смутку й болочої самоти можемо з належним розумінням читати „невольницькі плачі" поета, де він молить Бога, щоб доніс на Україну його сльози, щоб його думи впали на людські серця, „неначе роси над землею", і розтанули там сльозами. Надію на майбутнє переживав поет як живу теперішність. Складаючи „мережані та кучеряві" вірші, він мас живе почуття, що до нього прилітають з-за Дніпра рідні слова і „стеляться на папері, плачучи, сміючись, мов ті діти". Він приголублює їх, як діток, і вже бачить наперед, як вони полетять додому „та розкажуть, як то тяжко було їм на світі." Він чує серцем, як їх привітають, як батько покиває головою в тяжкій задумі, як зажуриться мати, а дівчина пригорне їх до серця. („Не для людей, тієї слави", Кос Арал, 1848 р.).

Але мусіли прийти хвилини, коли надія, супутниця життя, мовкла і верх брала безнадійність. Вислів таким переживанням дав поет у поезії „Минули літа молодії", написаній на кілька місяців перед смертю:

Холодним вітром од надії
Уже повіяло. Зима!
Сиди один в холодній хаті,
Нема з ким тихо розмовляти.
Ані порадитись. Нема

Анікозісінько, — Нема!
...Не жди весни — святої долі!
Вона не зійде вже ніколи
Садочок твоїй позеленить,
Твою надію оновить!

Такими словами промовляє не розпач, що відвертається від життя, а безнадійність, у якій бривить туга за життям. Ця туга була в поета така непереможна, що перевтілювала його передсмертні візії в ідилічний малюнок, витканий злюблених мрій. Не можна без почуття глибокого трагізму читати передсмертню поезію „Чи не покинуть нам, небого". Тут цілий клубок мішаних почувань: і біль, і скаль, і покора перед неминучістю, і тонка іронія, і, врешті, туга за життям, яка покривав собою все. Поет свідомо збирається „риштувать вози в далеку дорогу — на той світ, до Бога", але йому хотілося б ще одурити Харона і Парку-прялку, і тільки почувуючи, що на те вже даремно сподіватись, він снує надію на те, що йому вдасться над самим Флегетоном або над Стиксом, у раю, здійснити давню мрію: він поставить хаточку, насадить садочок кругом хатини і в холодочку, розмовлятиме з коханою дружиною, згадуючи Дніпро, Україну, „веселі селіща в гаях, могили-гори на степах", і співом розважатиме душу.

Надії поетові і в межах трансцендентного повертаються до людини. Вони виходять із серця і пов'язують серця. Поет ніколи не допускав до себе безнадійності, при якій мусів би „серце поховати".

Завжди надіємось, і в кожній справі
надія краща ніж розпука.

Гете, Торквато Тассо

М. Шлемкевич

“СЛОВО” І НОВІ СЛОВА

(Медитації з приводу з'їзду письменників і нових поетичних збірок)

26-27 грудня м. р. відбувся в Нью-Йорку з'їзд українських письменників, організованих в об'єднанні „Слово”. З'їзд, доповіді прочитані на ньому — залишили мало слідів по собі. Преса обмежилася до зовсім скупих звідомлень. Вважаємо помилкою і те, що досі немає цих доповідей, хай у дашевому, циклостилному виданні. Це спонукувало б до думання і може викликало б дискусію.

У критичних заввагах про з'їзд повторяється докр: — чому на самому з'їзді не було дискусії. Цього нам не дуже жаль. Є різні роди дискусії. Наприклад, зацікавлені особи, в невеликому товаристві, розмовляють про нові твори. Це стиль літературного, чи взагалі мистецького салону, колісь звичайний вид дискусії. Особливо плідні бувають дебати у вузьких колах самих літераторів і мистців. Інакшій вид — це дискусія на великому зібранні. Це та, на думку деяких учасників останнього з'їзду, пропущена добра нагода. І є ще інша форма дискусії, найбільше поширена тепер, у добу розвинутої журналістики. Це дискусія рецензіями, статтями, критичними есеями і розвідками. — На наш погляд, найменше цінна дискусія на великих зібраннях. Доповідачі виступають із оформленими думками після доброї підготовки. Дискутантати імпровізують свої завваження і висловлюють не так зрілі думки, як враження, настрої, а після цього обороняють їх більше із завзяття, ніж із переконання. Такі виступи звичайно свідчать у собі щось із „видовища”, із „показу”, і це часто послаблює їх мисленний зміст.

Зате вважаємо великою шкодою те, що проминули чотири місяці від з'їзду, а в пресі, в журналах — мовчання. Тієї найціннішої, зрілої, передуманої дискусії — немає. Вина по стороні самих письменників і критиків. Не раз чуємо, як вони нарікають на байдужість суспільства, на те, що їх творчість — це крик у порожнечу. Чи мають право письменники робити цей закид, коли доповіді їхніх колег, прочитані 26-27 грудня перед їхньою ж аудиторією, аудиторією письменників і критиків, попали також у порожнечу?!

Преса і самі письменники змарнували добру нагоду, щоб зацікавити суспільство справами літератури. Зате противники „Слова” використали мовчання учасників з'їзду, і непоінформованість громадянства. Шептаною пропагандою і листами поширювали фальшиве уявлення про з'їзд. Були і продовжуються спроби розбити „Слово” непристойними засобами наклепів і... обіцянок. Щоб тільки підірвати, хвилювати! Пишуть нам із Європи поважні діячі культури, занепокоєні цими вістками, і питають чи це правда, ніби з'їзд був „одним скандалом”. А коли, так, то чому... Тож поки приступити до роздумів про проблеми, порушені в доповідях, варто зупинитися над організацією і перебігом з'їзду.

Першого дня були чотири доповіді: Юрія Шереха-Шевельова, Юрія Лавріненка, Уласа Самчука і Василя Барки. Залі, а колоари Українського Інституту Америки були заповнені інтелігентною публікою. У вступній промові голова „Слова” Григорій Костюк, (див. „Листи до Пр.” ч. 11-12, 1964) казав, що попри байдужість і матеріалістичну настанову, все таки „серед нашої еміграційної спільноти є цілий прошарок свідомих культурних громадян — від звичайного

робітника починаючи і бізнесменом, лікарем, інженером і професором університету кінчаючи, — які мають зрозуміння ваги та значення нашої літератури, мистецтва і науки в еміграції, які сприяють нам морально і матеріально...”

Доповіді були на високому рівні. Але доповідями в точному значенні можна назвати дві: Юрія Шевельова і Юрія Лавріненка. Це вчені критики, які намагаються оформити свої думки по змозі асими і виразними поняттями. Доповіді Василя Барки і Уласа Самчука, якщо користуватися прийнятими у музиці термінами, це були „варіації” на тему „Новаторство і традиція”. Ця тема повторялася в різних зовсім вільних трансформаціях. Після цього ясно, що хоч усі виступи були на доброму рівні, для дискусії більше надаються доповіді вчених із їх чітко сформульованими поглядами.

Некорисне враження від з'їзду склалося під впливом другого дня. І характерно: неупорядкованість, хаос, сорокати рівень творів, що їх читали автори, жаль авторів, для яких не стало часу — все це мало відгомін у пресі, в листах і розмовах, тоді як змістовна й упорядкована програма першого дня здебільшого промовчана.

Все ж треба зазначити, що сама ідея програми другого дня була добра, і її не треба зрікати на наступних з'їздах. Знову візьмим порівняння з іншою мистецькою ділянкою. Молодий маляр виставляє свої картини спершу в малих і скромних галеріях бічних вулиць. Їх відвідують передусім знайомі мистця. Згодом наш маляр улаштує виставки в відомих галеріях. Тут заходять знавці, рецензенти пишуть про виставку в великих газетах. Це трудний шлях *per aspera ad astra*, до здійснення мрії про місце на стінах поважного музею. Подібний шлях мусить проходити і письменник, поки увійти в „літературний музей”, в історію літератури. Перша „галерія” письменника-початківця — це вузьке коло знайомих. Вищий щабель — авторський вечір, напр., в одному з „літературно-мистецьких клубів”. З'їзд письменників може і повинен дати нагоду для виступу перед ширшою, добірною публікою. Але цей виступ мусить мати добре організовані рами. Одна програма повинна дати показ найкращих досягнень останнього року, чи останніх років. Тут обов'язує суворий добір і обов'язкове мистецьке виконання програми. Іншу, окрему програму організував би Комітет авторів, які не попали в першу програму. Між ними можуть бути письменники, що колись займатимуть почесні місця в літературі. Всяке глибоке новаторство мусить довго боротися за визнання. Ця друга програма це програма „вільного салону”, без жюри. Однак і тут мусять обов'язувати якісь норми. Комітет мусить визначити час для окремих авторів. І у вільних малярських салонах не може один маляр, із ширшим розмахом ліктів, обвішати стіни своїми творами так, що для інших немає місця.

Отже наради першого дня з'їзду письменників були б відведені, як було 26-27 грудня м. р., для теоретичних доповідей і еventуальної дискусії. Імп্রেзи другого дня, кожна по півтора години, були б такі: одна присвячена мистецькому читанню вибраних творів; на другій — автори самі читали б свої твори. Гості-слухачі мали б вільний вибір: бути на обидвох імпрезах, чи тільки на одній із них.

При добрій організації з'їзди письменників повинні і можуть стати культурними подіями, які залишатимуть в учасників глибоке враження і побуджуватимуть творчість. Організаційні недоліки останнього з'їзду приймемо спокійно. В старинних космогоніях згадується

ся, що на початку світу був хаос. Хаос був другого дня з'їзду. Але в тому хаосі можна доглядіти зародки будучого космосу. Додумати ті зародки до кінця і організовано їх здійснити — завдання наступних з'їздів. „Слово” стає осередком культурного життя і духової праці. Нова управа повинна докласти всіх зусиль, щоб це місце і цю роллю утвердити.

Перемир'я напрямків. Релятивізм.

Говорив про це у впровідній промові на з'їзді письменників Григорій Костюк, і доповідачі наголошували, що в літературному процесі на еміграції настало перемир'я між різними напрямками, отже і між традиціоналізмом і новаторством. Напруження між ними існує далі, але в підсонні взаємопошани. Боротьба за свою правду триває; триває суперництво правд, але без взаємовикликання. Інакше бувало ще двадцять років тому. На з'їздах Мистецького Українського Руху (МУР) у Німеччині, удари традиції з новаторством були значно гостріші.

Що означає ця зміна? Що означає цей релятивізм, себто визнання і виправдання різних мистецьких напрямків? Чи це сонна примирливість знеможеного, вичерпаного духа? Навпаки, сучасний релятивізм вважаємо плодом зрілості, а зокрема у нас — ознакою зрівняння з духом доби. Навіть у ділянках духової культури, де колись вважалися чеснотою — нетерпимість, віра в єдиноправильність власного погляду і переконання про єдиноспасенність власної віри, і в цих ділянках пробилось визнання відносної цінності різних настанов. Тепер, у філософії, в її світоглядових шпуканнях, не є криком останньої моди відкидати всі не-свої думки, як фальшиві. „Диктаторські вирішення” — це вже знаки минулого. Тонкий історик філософії, Вільгельм Дільтей, каже: „Кожен великий світогляд дає вираз тільки одній стороні дійсності, бачить світ крізь призму однієї основної категорії. Але світ многогранний, і тому знаходить вислів у кількох світоглядових типах”. — Ця думка поширена і в американському мисленні. „Чим хоче бути (філософічна) система, — так це образом великого Божого світу; а чим вона насправді є: ах, таким приголомшуюче виразним повченням, яка дивна буває не раз, у своїх основах, особиста своєрідність одного з наших ближніх”, — пише Вільям Джеймс у своїй книжці про „Прагматизм”.

Подібно і в політиці. Релятивізм можна назвати філософічною підбудою сучасної демократії. З державницького погляду, різні партії, що чергуються, переймаючи владу, виправдані. Жадної не вважають, і жадна не вважає себе — носієм остаточної, загальноважкої і конечної правди.

Навіть у сфері, де, здавалося б, релятивізм — це гріх, повіяло іншим духом. Хрестовні походи, криваві релігійні розправи часів реформації, також наше „бий невіру бісурмана” — все це давня історія. Іновірці — тепер уже не сретки, яких треба нищити, але брати, яких треба любити. Це стосується не тільки взаємин між християнськими віровизнаннями. Папа Павло VI зустрічається в Індії і приязно розмовляє з достойниками нехристиянських релігій.

На цьому місці ідеологічні догматисти готові зчинити крик. Скажуть: релятивізм — це ознака слабого характеру, захитаних переконань. Закид давній. Його підносили на початку нашого століття також історики філософії. Для одного з найбільш відомих, Вільгельм

ма Віндельбанда, релятивізм — це „кінець філософії”. Однак мрійники однієї, загальноважної, наукової філософії не завернули розвитку назад. Пробували робити це політичні, націоналістичні догматики. Пробували і пробують марксісько-комуністичні. Але ці догматики трималися і тримаються не силою переконання, але фізичним насильством. І в нашому житті, декалог нетерпимості — сьогодні це хіба завіт духово безнадійних.

Перехід із теплої, замкнутої хати догматизму на перехрестя релятивізму з його напруженими вітрами — не легкий. Хай розум бачить, що повороту до колишнього немає, але серце тужить за обмеженим щастям рідного дому, опроміненого материнським усміхом. Душа сучасної людини підбита настроєм сумовитої реzigнації, болочим відчуттям покинутості, тривоги, безсесовості і порожнечі буття. Це душевний стан, що знайшов вираз у світогляді екзистенціалізму. Цими настроями переповнені твори сучасних українських поетів на еміграції. Ці настрої переважають у новій збірці Вадима Лесича „Кам'яні луни” (Поезії 1960-1964, Нью-Йорк 1964. Видання ООЧСУ). Уява поета кружляє коло понурих образів, як „болоча далечинь”, „болоча порожнеча”, „рублена жорстокість пустки”, „убогість великою самотою”, „крик порожнечі”, „попіл німі самоти”, „бездомність серед самоти і бездонності”, „печерний дотик самотності”, „безбережна самота світу”, „попіл самотнього згорання під копулою порожнечі”, „порожнеча грамофонів”, „порожнеча натовпу”, „луна порожнечі”, „крик порожнечі”, якої „не виповниги шепотом, молитвою, вижиданням”. Уява не може вийти з „оливкових гаїв тривоги й самоти”, обмотаних непрохідними ліянами безпросвітності.

Ці настрої переходу, непервності, розпуття — міняються в збірці Вадима Лесича настроями ностальгії, туги, за минулим, за дитячими роками під ласкавим сонцем материнських усміхів. „Належу вчорашньому дню, дивині, дивдеревам.” Образи минулих днів роз'яснюють сучасність. Характерне: — перша, більша частина збірки п. з. „Народження ораторії” тримана, скажемо за Юрієм Лаврінськом, у неobarоковому стилі. Вона вся присвячена сучасності, в якій „дерево мислі розгріжене”, „слово знесловлене і серце обезмовлене”. Друга частина, „Присмеркові інтерлюдії”, це ясні спомини і ясніші хвилини теперішнього життя, короткі інтерлюдії серед темряви й порожнечі. Ця частина писала, щоб повторити заголовок двох перших її поезій, „старосвітським ладом”... Різниця стилю наголошує різницю клімату двох світів, між якими розір'ята душа поета, і доби висловленої поетом.

Але чи тривога серед самоти і порожнечі — це весь зміст і приречення наших днів? У „Кам'яних лунах” глибше захована і неспіливо позначена ще третя верства життєвої настанови. „Треба камінь класти на камінь. Слова визбирувати з виру пустелі”, „Треба цеглу складати на цеглу” і „бачити, бачити ясно, крізь повіки гарячо закриті — як наростає будова.” Ще виразніше висловлена ця нова верства в душі поета у „Триптиху погодження”, з його яснішим, не в зминуле, але в будучину скерованим зором. Крізь дуже звичайні для нашої доби відчуття кінця світу, пробиваються мотиви тихо-радісної мелодії: „...десь вітраки змелють вітер на вицвіле борошно тиші, — і даль, що відкрилась для літа, нам стане ближчою”, „Тиша: росте дзвінкша, тремкша, ніж спів солов'я, і самота стає ближчою:..

— хай буде воля Твоя! ...— Це ніби далекий переключ із пост-екзистенціалістичними настроями примирення недавно померлого, німецького поета, Вернера Бергенгрона: „Те, що зродилося з болю, це був перехід. А моє ухо почуло пісню хвали”. „Немає покинутих і вигнанців, все творіння має міру і тривалість. Колос дає зерно і виноградна лоза — гроно. Світ огорнутий блискучою сіттю, в усьому завершенні, у тихому законі. В глибинах нарастають метали і скелі. Тож засни спокійно, хай Бог заколисусь тебе піснею...”

Сучасний світ воюючих правд багатодзвоний. Це вже не світ чистих гармоній, в яких різні голоси тільки супроводили основну мелодію: в середніх віках — релігійну, в новіші часи — наукову. Новий світ духа наповнений музикою контрапункту, музикою рівнорядно, незалежно один від одного ведених голосів. Мистецтво звичайно випереджує інші вияви культури й життя. Музика контрапункту випередила сучасний релятивізм, сучасне виправдання різних, рівнорядних напрямків у світогляді, в політиці, в культурі взагалі. Наша поезія довго, вже довго живе настроями понурого переходу. Справжнім новаторством буде, коли вона, у багатоголосій музиці сучасності відкрис новий чар і привітає цю музику одвертою душею.

Релятивізм — це не ідеологія духового перекоотиполя без віри і переконання. Це ідеологія нового лицарства, що готове до боротьби за свою правду, але по-лицарськи шанує і правду свого противника. Тож перемир'я літературних напрямків — не мусить бути ознакою знесилля, слабости, але лицарської душевної настанови, вищого свідомістю нашої доби.

Традиція — новаторство

Свідомо і підсвідомо позначається релятивістична настанова в підході до літературних явищ наших днів. Виявилася вона і в відповідях на головне питання, що було темою з'їзду письменників 26-27 грудня. Гострота протиставлення: традиція-новаторство злагіднилася, ступилася. І за традицією і за новаторством визнано відносну цінність. Традиція — це вчорашнє новаторство. Нинішнє новаторство — це завтрашня традиція... Їх ролі міняються. На одній нозі чотири пальці, на другій — шість: „новаторський” винахід, про який недавно писали Любо Гуцалюк і Святослав Гордінський („Свобода” з 16. 3. і 19. 3). Цей винахід може прийняти, як свою, залву німецького поета:

Ich liebe, was niemand erlesen,
Was keinem zu lieben gelang,

Mein eigenes, urinnerstes Wesen,
Und alles, was seltsam und krank.

(Люблю те, чого ніхто не вибрав, що полюбити не вдалося нікому: свою правнутрішню суть, і все, що дивовижне і хворе).

Але ж ці слова написав Отто Дерман на початку нашого століття! Вони були маніфестом тодішнього новаторства. Те, що в новаторстві виявляє справді правнутрішню суть, згодом стає цінною традицією. Все тільки дивовижне і хворе, обраховане на те, щоб ошелешувати, прогомонить і забудеться скоро.

Спокійне і терпиме відношення до традиції і до новаторства ми назвали виявом зрілості. Стареча впертість визнає тільки традицію. Юнацька наївна самопевність вірить, що вона, тільки вона, знайшла

ключі краси і правди. Повполітня зрілість огортає зором світ різноманітностей, не зрікаючися своєї самотності.

Традиція — новаторство: чому саме для письменників, для мистецького світу взагалі, ця проблема особливо актуальна? Юрій Шевельов відповів як влучним порівнянням: людина, що часто буває на кінських перегонах, починає нудьгувати. Але коли почує, що будуть перегони з перешкодами, її зацікавлення оживає... Новість розбуджує емоції. — На цій відповіді можна зупинитись. Проф. Шевельов згадував ще інший мотив, який каже шукати новостей. Мистецтво прагне осягти дійсність, напр. романтизм чарував, розкриваючи темні сторінки життя. Це пояснення має більш метафізичне звучання. Однак воно вміщується в першому, психологічному поясненні. Романтизм діяв на почування, захоплював, не завдяки „розкриванню дійсності“, себто не тим, що заспокоював пізнавальну цікавість, але завдяки новості розкритого світу, отже знову завдяки емоціональній зацікавленості досі невідомим.

Сфера мистецтва — це вічно мінливий, бурхливий світ емоцій. Завдання мистецтва — зворушувати, схоплювати, оформлювати цей світ образами: словесними, зоровими, слуховими. В цьому згідні естетичні теорії, давні і новіші. Кілька прикладів: у 18-му столітті Кант шукав краси і знаходив її у „відношенні уявлення до почування“, в їх зв'язку. У нашому столітті, Йоганнес Фолькельт, в своїй „Системі естетики“, ставить як основу „естетичну норму“: зоглядання прийняте почуванням. Естетика Теодора Ліппса побудована на „вчуванні“ у змісловій змісті мистецького твору. — Образи, які не викликають почування, минаються з ціллію мистецтва. Образи, уявні змісти твору й усі формальні елементи, як ритм, рима, строфа і т. д. — це тільки засоби мистецтва, технічне знаряддя. Ціллю завжди залишається сфера настроїв, почувань, світовідчування. Творча праця мистця скерована на те, щоб образом дати вислів власному почуванню, і пробитися до емоціональної сфери читача, глядача, слухача. Ось мистецьки завершена поезія Євгена Маланюка „Зима“:

*Ти, як сестра, з'являєшся ізнов
Вже по наркозі пізнього туману.
Етером змито закипілу кров
І сніг, як марля, ось ляга на рану.*

*І цілий світ біліє як шпиталь
Для вола, що заціліє по битві,
Що відчує життя посмертний жаль
І віддає свій віддих у молитві.*

Поет двопляновим малюнком веде до емоціональної сфери. Образ зими переходить в образ шпиталю. Але поетові не залежить ні на деталях зимового красивду, ні на репортажі про життя в шпиталі. Двома наглядними верствами поет передає настрій молитовного, безвольного сумного замирання в ніжних, як снігова марля і як у біле одягнута шпитальна сестра, обіймах спокою.

Після попередніх роздумів ясно, що новаторство, себто шукання нових форм, нових образів, нових зворушень і настанов — це основне для письменника завдання. Привичкові форми, закладені, потерті образи, вічно повторюваний апель до тих самих почувань і життєвих настанов — перестають діяти. Твір стає мертвим.

Є ще інші моменти, які шкодять естетичному переживанню. Вище сказано, що формальні чинники — це тільки засіб, мистецьке ремесло, а не ціль. Бувають бездоганно збудовані, але мертворождені сонети, які залишають читача, чи слухача, холодним, байдужим.

Техніка — це передумова творчості, а не творчість.

Це стосується і світу уяви, образів. І вони тільки засіб. У нашу технічну добу, засіб часто стає самоціллю. Гра образами перестас служити естетичному, почувальному зворушенню. Вона стає вільною забавою самсобіпанської уяви. Це дає насолоду авторові, і насолоду вузькому товариству літераторів, які знають розкіш свободного буяння уяви. Кожен пияніст чи скрипаль досвідчив, яка приємність втішатися опанованою технікою гам, пасажів, трилерів. Але справжнє мистецтво починається аж тоді, коли віртуозність віддається на службу сонаті Бетовена...

Такі думки насуваються під час лектури поетичних збірок Емми Андівської, і також найсвіжішої з них: „Первні” (В-во „Сучасність”, 1964). Поетка одбрана надзвичайним багатством уяви, неймовірною легкістю і здібністю асоціації образів. Але ця чарівна віртуозність часто неопанована якимсь одним, владним задумом. Повідь образів рве всі греблі, пливе, переливається, як ріка авт на гайвях, кожне для себе, із нестримною швидкістю, вище норми встановленої можливістю сприймання. Або в порівнянні, що його вжив Юрій Шевельов: — це не перегони з перешкодами, розставленими у відступах, щоб кінь (у нашому випадку, уява і сприймальна здібність читача) міг знову розігнатись. Бар’єри, одна після одної, так густо, що перескочити їх може тільки спеціально тренований, цирковий кінь.

Але як тільки образна віртуозність Емми Андівської, шляхетний і повнокровний кінь її уяви, осідається ясним задумом, тоді перед нами розсипаються перли модерної української поезії. Ми мали вже нагоди подати читачам їх зразки в „Л. до Пр.” чч. 123-124, 141-142. In der Begrenzung zeigt sich erst der Meister, щойно в обмеженні, у самодисципліні, виявляється мистець. Ця думка Вольфганга Гете — остерога для великого таланту Андівської. Перед нею дві можливості. Визначимо їх власними словами поетки: Одна: — „Деся тільки кінь, Мов водяна булька, Був і щез В водоймищі речей”. І друга: „Зоря молодим горошком Сходить на городі.” Для Емми Андівської, при її вдумливості, відкрита ця друга, ясна можливість: дисциплінувати уяву в ім’я поезії, яка не щезала б булькою в водоймищі речей, але, зійшовши свіжим, зеленим горошком в городі поетки, — сталася б немеркнучою зорею української літератури.

Необарокко

Висновком доповідей на з’їзді письменників, у Нью-Йорку 26-27 грудня м. р., було що різні мистецькі напрямки мають свою відносну цінність, і це проказує їм бути терпимими. Однак такий релятивізм не означає духової літєлості, неутральності, браку власного погляду. Доповідачі наголошували найближчі їхньому серцю мотиви. Напр., Василь Барка повертався до своїх улюблених думок про Святе Письмо, як найвищий осяг мистецького вислову і джерело найціннішої традиції. Юрій Лавріненко кружляв думками довкола дорстої для нього теми необарокко, як напрямку притаманного для українського духа. Тема варта дальших роздумів; тема, що прямо вимагає дискусії.

Під дискусією занадто часто розумімо полеміку, діалектичне протиставлення своїх думок думкам інших осіб. Але дискусія — це також підхід до проблеми з іншого боку, це також дальше розгортання проблеми, доповнювання вже висловлених думок. Така дискусія

— це те, про що мріє, чого бажає собі в душі кожен автор: мислю давати побуд до мислей, а не попадати в духову порожнечу. Коли ж самі письменники і критики промовчують тому, то хай буде вільно підняти її публіцистові, який у цьому предметі може посягати щонайбільше по назву думаючого дилетанта. Може його нефахові роздуми, або незручні вислови, спонукають учених фахівців перервати мовчання.

Юрій Лавріненко ширше обґрунтував свої думки в коментарях до складеної ним антології „Розстріляного Відродження” 20-х і 30-х років. За цю велику працю належиться її авторові щира вдячність нас усіх, відрізаних від джерел, з яких можна пізнати ті роки вибуху духової енергії в Україні та скорстокого здавлення тієї енергії. Вступні коментарі про кожного автора, заступленого в антології, зокрема студія про літературу вітаїзму допомагає читачеві орієнтуватися в багатстві літературних явищ тих часів.

Поняття необарокко у Лавріненка доволі широке. Ренесанс, ренесансова одушевленість життям, вітаїзм, барокко, необарокко, клярицизм — часто ставляться в один ряд. Іноді автор остерігає, щоб не плутати європейського Ренесансу із українським 20-х років, хоча бачить „подібності... при всій різниці масштабу і суті.” Ми спробуємо вияскравити подібності, зате чіткіше відзначити різниці між ренесансом і барокко, в Європі й Україні. Ці подібності і ці різниці в світовідчужанні і в стилі виявилися в нашому розстріляному відродженні.

Європейський, точніше, італійський ренесанс, не залишив в Україні такого виразного сліду як барокко. Як це розуміти? Чи це наслідок глибокої спорідненості українського духа з духом і стилем барокко, отже чи це внутрішня конечність? Чи може це, всликою мірою, історична припадковість.

Культура ренесансу і релігійна реформація вирости в одному підсонні і з одного ґрунту. Визволення людини-індивіда, її духовна свобода, поворот до перводжерел християнства (Святе Письмо) і світської культури (класичний світ) — протиставляються передаваній віками традиції, її догмам, зв'язаності людини й її совісті традиційним вченням і порядком життя. Але обидві ці сили не завжди сприяли одна одній. Релігійний патос реформації суперечив вітаїстичному, за терміном наших 20-х років, ренесансовому одушевленню земним життям. В Україні, 15-16 століття і також перша половина 17-го були погружені в релігійно-національній боротьбі. Щойно Україна пізнішої гетьманщини могла більше включитися в духовий, у мистецький рух Європи, і на основі західного барокко створити свій власний барокковий стиль, оригінальну його українську відміну. Коли українство 20-го ст. шукає зв'язку з рідною традицією, воно знаходить першу і найкращу можливість, звертаючися до барокко, передусім до його величавих монументів в храмах і палатах мазепинської і післямазепинської доби.

Але одночасно озивається і дух ренесансу. Так можна розуміти „школу неокласиків”. Неокласики робили в Україні 20-го століття те, що робили „неокласики” в Італії в 14-16 століттях, а чого тодішня Україна, занята релігійними і національними війнами, робити не могла. Цей новий ренесансовий рух 20-го ст. мав вираз не тільки в програмовому гаслі Миколи Зерова „До джерел”. Він знайшов втілення у своєрідному світовідчужанні, різному від світовідчужання

типових представників необарокка. Маємо на думці передусім світ Максима Рильського, світ ренесансової ясності і контемпляційного спокою, прецизної спметрії, при всьому вітаїстичному утвердженні життя, його біологічних і духовних імпульсів.

Коли брати ренесансове і бароккове світовідчуття і такі ж стилі, як типи, то за їх різницею можна стежити, повертаючися в історію від часів, коли прийнялися ті назви, і так само в історію новітньої доби. Пророцтва Ісаї — бароккові своїм патосом; бароккові образи Апокаліпсиса. Притчі Христа — ренесансові простотою і прозорістю, спокоєм в упевненості. В душі і творчості Шевченка позначилися ці різниці: поруч бароккових „Подражаній” стоять ренесансові поеми, як „Наймичка”, врешті їх завершення в „Марії”. Шевченкові „Мадонни” — ренесансові, земні, не як напр. еспанські, бароккові, занурені в потойбічному світі. Ми мали нагоду звернути увагу на це розщеплення поета, в есеї про „Глибинну верству світогляду Шевченка” (Верхи життя і творчості, 1958). — Подібно і всього Павла Тичину трудно вкласти в необароккову літературну шухляду. В „клярнетизмі”, саме в його „Совіяшних клярнетах”, тоємо в прозорорадісному, ренесансовому, справді відродженському настрою 1917-го року.

Слушність має Лавріненко, що поезія розстріляного відродження а fortiori необароккова. Але знову насувається питання, яким ми почали роздуми цього розділу: — чи перевага необароккових творів — це психологічна неминучість, заснована в українській душі, чи і тут може діють історичні чинники.

Вище згадувані ренесансові і бароккові наверствування роздвіли у нас на широкій підставі народницького світовідчуття і стилю. Це знову легко простежити на творах Шевченка. Бароккові „Подражанія” і ренесансова „Марія” — верхи його зрілої творчості. Але і в них виразні прикмети народницького світовідчуття, і стилю, які необмежено панували в творах молодого поета. Синтеза всіх цих рис — це тасмниця Шевченкового генія. Такого завершення Україна не досягла в державно-політичній сфері. Молода українська революція 1917 і кількох наступних років розгорталася так само на широкій народній базі, „на майданах, коло церкви”... Але в порівнянні з силою цієї народної, стихійної революції — спроби раціонального, державного її оформлення виявилися слабшими. Всі ці українські рухи перемогла Росія. Традицію гетьманщини 1918 року зразу ж опанувала біла Росія. Червона Росія перемогла демократичну державність після довгої війни. Кілька років борсалася обезголовлена, розщеплена на десятки отаманських загонів, народна стихія, поки і вона улягла силі окупанта.

Український рух 20-х років піднімає і продовжує боротьбу за раціональне оформлення народної стихії. Головною причиною поразки української революції було чуже місто. Тож гаслом стає: урбанізація українського життя і українізація чужого міста. Ціллю стає: зосередити український мізок і волю, перетворити народну плязму в модерний державний організм. 20-ті роки відкидають малоросійство, яке передавало ці культурно — і державнотворчі функції... Росії. Ці роки так само відкидають давнє, сільсько-провінційне народництво. В „Мині Мазайлі” Миколи Куліша маємо карикатури і Мазеніна і дядька Тараса. Однак і цей рух до раціоналізації знову ж опинився під натиском російського комунізму, російської форми переводу на-

родної сільської стихії в модерне, промислове суспільство. Український дух і українське життя змушені йти до сучасного через чужу браму московського більшовизму. Але і більшовизм, заповівши побудову цілком нового світу, незабаром почав повертатись до імперських, царських традицій, і до „панської” літератури з Пушкіном. А український дух, шукаючи зв'язку з своєю державною, не суто народницькою, традицією, мусів зупинитися на гетьманській добі, отже і на її бароку. Зрештою цю дорогу давніше вже вказала українська історіографія після Михайла Грушевського. В'ячеслав Липинський і новіші історики, шукаючи зв'язку з традицією, знаходили цінності в державницьких прямуваннях, у прикметах „людей давньої України” (заголовок книжки Олександра Оглоблина), яких не бачили народницькі очі. Це цікава психологічна компенсація для українського духа, втомленого бездержавницьким народництвом. Микола Бажан, коли візьмемо його як найвиразнішого представника необарокової поезії, — у суспільно-політичне життя, по волі і по неволі, входив заболоченими воротами російського комунізму. Але в українську культуру він намагався входити пишною, панською, бароковою брамою Заборовського...

Слушно стверджує Юрій Лавріненко, що поезія еміграційних авторів, зокрема Нью-Йоркської групи, має виразні необарокові прикмети. Це доказ, що вона не зриває з батьківщиною, але продовжує стиль зроджений в Україні. До цього стилю, як і до інших, стосується „закон новості”, що обов'язує в мистецтві. І необароко на наших очах стає „традицією”, і воно, правдоподібно, зустрінє свою „антитезу”, щоб у будучині передати те, що цінне в ньому, якійсь новітній „новаторській” синтезі.

Притаманні риси духа й культури народу лежать глибше стилів, що чергуються. Що є питомим стилем французької культури? Готична катедра Нотр-Дам, чи барокова Версальська палата? Імпресіонізм, вираз позитивізму 19-го ст., який розклав світ на груперелів відчужань, чи пізніші напрямки, які шукали реконструкції поваленого позитивізмом світу речей і причинових зв'язків? Всі вони давали вислів окремим епохам, окремим станам духа. А все ж є щось спільне їм усім, і аж те спільне можна вважати притаманністю французького духа. Це відчуття ясної, раціональної міри. Так і поза змінами світовідчужання і стилів в українському житті й культурі можна добачити щось особливо українське, суттєво українське. Може Павло Тичина відчув це кажучи, що в Україні без музики не зробити революції ніякими гарматами... „Я ніколи не покохаю жінки, котрій бракує слуху”: це про українське суспільство, яке не прийме культури без музики...

Нова українська поезія відсувала музичні елементи на дальший план, іноді зовсім свідомо, програмово. Звідси осад нехоті модерністів до Рильського. Він для них... тільки „пісенькар”. Це своєрідна реакція проти переваги музичних первнів над мисленими. Ця реакція здорова, поскільки вона рятує многогранність від єдиновладства музики. Але як кожна реакція, це тільки перехід. Тепер, навпаки, для української поезії може стати актуальним заповіт французького „пісенькара”, Поля Верлена, з його „Поетичного мистецтва” (*Art poétique*): *De la musique avant toute chose... de la musique encore et toujours!* (музики передусім, музики ще раз і завжди), щоб у поезії не було нічого, *qui pèse ou qui pose* (що тяжить і утверджує). Модерна

поезія рятувала перед заспокоєнням порожніми „дзеньками-бреньками". Музика допоможе поезії визволитися від мисленого, ідеологічного переважання.

*Між океаном і небом
серце тремтить в перебоях:*

*іншого щастя не треба,
бути б, лиш бути собою!..*

Між мислю і музикою... Може в їх сполучі знайде український дух те щастя, що про нього мріє Лесяч, і що його так чудово оспівала Ліна Костенко в поезії про Ван-Гога...

ЛІНА КОСТЕНКО

ВАН-ГОГ

*Добрий ранок, моя самотність.
Холод холоду. Тиша тиш.
Циклопічною одноокістю
небо дивиться на Париж.*

*Небо злуго набрякло грозою.
Визинаються пензлів хорти.
Чорним струсом палеозою
переламано горам хребти.*

*Моя муко, ти ходиш по грані!
Вчора був я король королів.
А сьогодні попіл згорання
осідає на жар кольорів.*

*Струменіє моє склепіння.
Я пастух. Я дерева пасу.
В кишенях дня,
залатаних терпінням,
я кулаки до смерті донесу.*

*Мертві барви.
О, руки-митарі.
На мольбертах розп'ятий світ.
Я — надгріб'я на цьому цвинтарі.
Кипариси горять в небозвід.*

*Самовитий. — несамовитий —
не Сезанн — не Гоген — не Мане —
але, що ж я можу зробити,
як в мені багато мене?*

*Він божевільний, кажуть, божевільний,
Що ж, може бути. Він — це значить я.
Боже — вільний...
Боже, я — вільний!
На добраніч, Свободо моя!*

Остап Тарнавський

ПОЕЗІЯ ШЛЯХЕТНИХ ПОРИВАНЬ

Війна приносить зміни — не лише політичні, чи соціальні, але теж зміни в культурі. Перша світова війна започаткувала грандіозні зміни в житті народів Європи. Війна перервала культуру, що творилась цілими поколіннями, і запропонувала нові вартості, нову людину.

Перша світова війна принесла теж великі зміни нашому народові. Збройна революція, політична емансипація, визвольна війна, а передовсім культурна революція творить нову українську людину, що віднаходить себе в нових обставинах, зустрічає нову реальність. Змінилась літературна ситуація в Україні після війни. Євген Маланюк характеризував роллю поета в той час перемир'я:

„Обеззброєні мілітарно, ми вхопили за духову зброю, яка під час

фізичної боротьби спочивала в піхвах, — зброю, міцну, сильну, непереможну: національне мистецтво."

О. Олесь був співцем української національної революції для свого покоління. Та післявоєнне покоління вже критично оцінило поезію Олеса і шукало нових співців і нових пісень.

Богдан Кравців народився 1904 р. З початком першої світової війни йому було всього десять років; його юнацтво, час світоглядного росту — це вже роки після війни. Поет Кравців — це нова українська людина, що її припекла світова війна з обставинах нової реальності на тих українських землях, що внаслідок міжнародних торгів припали Польщі. Про що заговорив цей новий поет у новій дійсності?

*У саді журливо шелестіла липа
Вікнами спросоння надів супокій,
Скрипом при криниці журавель захлипає,
Як виходив ранком в простір гомінкий.*

*Не спинились очі... і пішов шляхами,
Не спитавши в себе, ні в кого: Куди?
Я — і світ широкий, з небом понад нами
Синім і глибоким, як плеса води.*

*У просторах вітер і зелені герці,
Чимсь забутим квітне жовтий молочій...
Я і світ широкий — і ще туга в серці,
Туга, як гаряча тьмяна далечина.*

Перша книжка віршів Кравцева носить назву „Дорога". В ній співає поет про мандри, про кораблі, про далекі острови, про казкові краї. Бадьоро звучить голос поета: він виряджає свої кораблі, мов хлопчак паперові човники на потоці, він вважає себе романтичним мандрівником, що йде у синю далечину. Це захоплення мандрами може бути відгуком далекого і ледве чи знамого Бодлера, чи теж знайомого і напевно читаного Рильського. Та у Кравцева є своєрідна нотка, якої не було ні в роздертого чорними примарами Бодлера, ні в очарованого привидами світу поетичної досконалості Рильського. Кравців говорить про „невгомний поклик", що мов голос сумління кличе молоде покоління в життя. Не своїй мандрівній дорозі зустрічає поет святого Юрія і просить цього мітичного лицаря, щоб узяв його із собою на „святі, справедливі бої", бо „навколо народ мій знеможений, у полоні мільйони сестер". Перші поетичні мрії про казкові краї зливаються у шляхетних думках поета з бажанням йти на шлях служіння рідному народові й рідній країні, і він молить святого патрона:

*Сили залізної дай молодим нашим тілам,
Радости й ритму змагання і вправі твердій,
Золота кучерям нашим і бронзи обличчям,
Щоб і сильні ми були, і одважні, як ти!*

Поет нової післявоєнної дійсності роздвоєний: він бажав жити широко, повною красою поезією, і він хоче жити шляхетними пориваннями патріотизму. Поезія переплітається із громадською діяльністю. Богдан Кравців вступає в ряди націоналістичної молоді, стає

Пі провідником, редагує молодечі журнали. В організації Пласт знаходить Кравців однозвучність із своїми пориваннями і почуваннями: мандрівництво сприяло поетизації природи і думок, ідеалістичне виховання виробувало чесноти характеру і патріотизм.

У висліді поетичних мандрівок прийшли книги поезій: „Дорога” (1929) і „Промені” (1930); діяльність в націоналістичній організації принесла молодому поетові арешт і кілька років ув’язнення.

У в’язниці поет вдосконалює своє поетичне ремесло; там він переклав біблійну „Пісню пісень”, випліфував свій сонет. В 1933 р. вийшла нова книга поезій „Сонети і строфи”. Вже назва збірки вказує на уважливість Кравцева для форми; із в’язниці поет виїшов зрівноважений, він вибирає клясичну форму вірша, який збагачує насиченою синтаксою і вибагливою римою. Формальна майстерність помагає бачити за простою метафорою справжню поетичну візію:

*Згасає день і гамірно в оселях.
Із сумерків коридорів чернечих,
Із мороку померклых склепів келій.
Виходить в сад у чорній рясі вечір.*

Поетова візія — це привид боротьби за волю народу, він пише як „кривавим листом котить листопад”, присвячує вірші невідомому стрільцеві, поетичними рядками оспівує боротьбу в Карпатській Україні. „Остання осінь” — це остання книжка написана на рідній землі; в ній же той самий молодечий запал поета-романтика, що бажає, щоб „ранами кривавилися діти”, щоб „човен мій нестримно в бурю ринув”. Наступна книга „Під чужими зорями” — це вже поезії емігранта.

Ще гімназистом дістав був Кравців книгу німецького поета Райнера Марія Рільке „Das Buch der Bilder”. (Книга образів). Він згадує, як з трудом „вгризався” в чужу мову, щоб щораз більше вглибитись в „пишноту незвичайних образів”. Вийзд з рідної землі на чужину — це нова зустріч із Рільке і нова зустріч із Зеровим — з двома майстрами, що їх Кравців найвище цінив. В 1947 р. виходить книга перекладів поезій Рільке „Речі і образи”. Із Зеровим у Кравцева навіть подібності. Він залюбки присвячується літературознавству, повен розуміння для молодих поетів, радо служить їм порадою і заохотою. Кабінет вченого — це було призначення Кравцева і лише дійсність не дозволила йому присвятитись вповні науковій праці. Та все ж на еміграції поет Кравців багато працює в ділянці літературознавства і бібліографії. Автологія розстріляної української поезії „Обірвані струни” — це вислід цієї праці. Кравців теж присвятив багато творчої уяви і вникливості літературного дослідника для староукраїнської мітології (розвідка про мітологію „Слова о полку Ігореві”), як теж для давньої картографії. В той час Кравців не перестав жити творчо поетією. Книга „Зимозелень” (1951) — це відзвук давніх поетичних поривань. Кравців вперше запредентував нам молодих поетів України і дав їм літературну характеристику („Велика ведмедика і гончі пси”). Кравців постійно рухливий, як літературний критик. Представник післявоєнного покоління, що виїшов у життя із тавром свого часу: програної війни і Франкового обов’язку праці, залишився вірним своїм шляхетним пориванням. В хвилину надхнення, коли відсвіжує поетичні візії збагаченим досвідом, Богдан Кравців шліфує на зразок майстра Зерова, олександрри-

ни, вміщаючи у вираховані рядки запевнення вірності шляхетним пориванням молодості:

*І гостем мандрівним схилюся над Тобою,
Натомленою вкрай і працею й журбою —
І тихо так скажу: не злото, злотоглав,
Я співанку нову Тобі в дорозі склав".*

У шістдесятиріччя Кравцева ця його співанка в українській літературі звучить щиро і сердечно, як відголос шляхетного горіння поета.

М. Ш.

УКРАЇНСЬКІ ЦЕРКОВНІ І РЕЛІГІЙНІ ПРОБЛЕМИ

Гераклітовим „панта рей" (усе пливе) характеризували ми недавні події в нашій церковній сфері. Після найменування верховного архієпископа Йосифа Сліпого — кардиналом, рвучка ріка наче спинилася. Стало тихіше, спокійніше. Українське суспільство поклонилося Достойному Владиці, а тоді і невдоволенці — з церковників і партійників — також похилили свої голови.

На церковному полі, здавалося, настав „бургфріден", настало замирення. Митрополит Сенишин почесний протектор Академії в пошану Верховному Архієпископові, Кардиналові Сліпому! Академію влаштує, разом із іншими організаціями, Комітет Акції за Український Католицький Патріархат. Недавно митр. Сенишин заявив в пресі кілька разів протиставився акції цього комітету... „Свобода" недавно схвалювала заяви і, сумної пам'яті, інтерв'ю митр. Сенишина; відмовлялася помістити навіть платне оголошення Комітету акції за патріархат. Тепер у ряді чисел щоденника читали ми статті начального редактора, який під враженням урочистостей у Римі знаходив гарні та теплі слова і для кардинала Сліпого і для оцінки значення його найменування для української справи. Врешті і УККА вважав потрібним окремою резолюцією виразно заявитися за створення Українського Католицького Патріархату. В окремому пункті цієї резолюції висловлено надію, що також Українська Православна Церква прямуватиме до створення Українського Православного Патріархату.

Приємно, що — бодай у цій справі — УККА приєднався до думки, яку обороняють „Листи до Приятелів" (порівн. чч. 9-10, 1964, ст. 12-23).

Усі ці події повчальні. У своїх кореспонденціях із Європи, редактор „Свободи" називає урочистості в Римі „прославленням України" (ч. з 13. 3). Завдяки кардиналові Сліпому „Україна не була тут фікцією, її не репрезентували якісь манекени, як репрезентують її в Об'єднаних Націях. Це була справжня Україна, поневолена, але нескорена. Кардинал Йосиф Сліпий був не тільки її відпоручником, але і живим її найбільш вимовним уособленням... Україну шукали, приходили до неї, її подивлялися... Там була українська Україна, могутня і велична духовна Україна, якої ані в кайдани не закувати, ані не розстріляти."

Присмно нарешті могли підписатися під словами редактора „Свободи“...

Українського кардинала вітали і вписувалися в пропам'ятну книгу — амбасадори далеких і близьких держав. Сильні політичні тони були виразні там, де їх досі рідко можна було почути: в промові Папи Павла VI до українців, що під проводом свого кардинала прийшли поклонитися Голові Католицької Церкви. В заяві Папи не було рутенців, були тільки українці. Папа казав, що при найменуванні кардинала Сліпого „першою думкою є віддати честь вашому імені і вашій українській католицькій спільноті, дати українському народові надію... що український нарід, піддержаний своєю вірою і своїм проводом, не лише не вмере, але тріюмфуватиме.“

Усе це проречисті докази, що може зробити одна велика індивідуальність, великий дух і характер, і які малі супроти неї всі ніщі хитрування дрібних амбітників, світських і церковних. Гарно скопив редактор „Свободи“ силу такої особистості: Цього українського Архипастира... ніхто і ніщо не може зупинити і заглушити, якщо він вирішить сказати своє слово“. Ніхто і ніщо: — ніякі інтриги, підшепти, підозри, з яких світських чи духовних джерел вони не походили б. Те своє слово сказав Верховний Архиспископ, Посиф Сліпий, „Розпорядженням у справі Декрету про Східні Католицькі Церкви“ (див. „Свобода“, 8 квітня ц. р.) Ми мали вже „постанови Собору відносно Східних Католицьких Церков“, себто ухвали церковного парламенту. Розпорядження Верховного Архиспископа — це виконавчий наказ до тієї ухвали. Організаційна єдність Української Католицької Церкви законно утверджена. Понад дотеперішніми дієцезіяльними „удільними князівствами“ станула влада „великого князя“.

Подія надзвичайного значення. Моске виглядати дивним, що вона подана пресою так пізно (Розпорядження дане ще 22 грудня м. р.), і то подане покищо (пишемо це 9-го квітня) тільки як новинка-повідомлення, без коментарів, без наголошення далекосяжності і ваги нового стану. Можливо, що саме ця величність події зробила таке глибоке враження на наших пресових коментаторів, що вони ще не скопили віддиху і не мають сили сказати виразне слово... Видно і католицька преса (маємо на думці філадельфійські газети) так глибоко переживає те розпорядження, що досі (пишемо це 9-го квітня) взагалі його не помістила... Все ж маймо довір'я до української людини. Вірно, що вона, пізнавши свої гріховні помилки, зуміє чесно завернутися з блудної дороги. Але залишаймося обережними! Мусимо рахуватися і з іншою можливістю. Мовчання, зверхні вияви пошани для Верховного Архиспископа можуть бути заслоною, за якою відбувається переорганізація фронту для дальшої боротьби, щоб і надалі зберегти анархію удільних церковних князівств. Будьмо обережні! Тимбільше, коли бачимо дивні альянси; коли, наприклад пресовий орган одного з удільних князівств, як щоденник „Америка“, стає на послуги партії, для якої ціль, себто її вплив, освячує всі засоби... Будьмо обережні! Тріумф був би дуже передчасний. Тільки постійною обороною закону, боротьбою за право — можна його утвердити. Негри на півдні США мають забезпечені всі права, але досі триває тяжка боротьба, навіть із кривавими жертвами, за виконання цих прав...

Тому було б шкодою, коли б розбуджений рух мирян заснув блаженним сном. Акція за Український Католицький Патріархат ще далеко не закінчена. Мусимо пам'ятати, що організаційне упорядкування і завершення Української Католицької Церкви має не тільки супротивників у рідних „удільних князях” і деяких манастирських республіках, але має і ворогів у Римі, серед впливових російських і, може, польських кіл, і також, мабуть, у найбільш консервативних групах Ватикану. Їх впливам мусять протиставитися не тільки українські владики, для яких добро Церкви дорожче за особисті амбіції. За ними, передусім за Верховним Архiepіскупом, мусить стояти одностайний фронт українського суспільства.

Так само далі актуальними залишаються, різні обрядові справи, питання мови, календаря і т. п. Вважамо корисною дискусію про літургійну мову, що саме ведеться в газетах, у памфлетах, якщо та дискусія розумна і спокійна. Така дискусія потрібна для верховного архієпископа, щоб він орієнтувався в думках і бажаннях своїх вірних. Дискусія потрібна і для самих вірних. Вони повинні передумати і перевірити в совісті всі можливості, щоб зміни не прихотили наказною і несподіваною революцією згори, як було в двох американських діцезіях із календарем. В усіх цих питаннях потрібні великий спокій, такт і терпеливість. Не було б користю, але шкодою, коли б через поспіх, напр., у зміні літургійної мови, створився серед нас новий внутрішній фронт. Організації мирян повинні в своїй праці керуватися двома засадами: Перша: — радикальний і непримиренний спротив усім асиміляторським починам. Папа в вище згадуваній промові висловив для українців „особливе признание перед Церквою і світом” за те, що вони „стійкі береги традиції, обряд, мову, культуру.” Це виразний засуд усім асиміляторським спробам, байдуже чи походять вони згори, з консисторіяльних висот, чи знизу, з пристосувальної вигоди. Другою засадою повинно бути: ступневі, повільні реформи, коли мова йде про зміни в традиції, про пристосування традиції до української сучасності.

Усе це організаційні й обрядові, церковні справи. Вони дуже важливі, але за ними не слід забувати суто-релігійної проблематики наших днів. Пі торкнувся кардинал Сліпий у промові на Академії в Римі, 28 лютого ц. р.: „Коли вікові вороги різних народів заключували договори і єдналися з собою, то чей ще більше таке домагання можна було поставити до рідних братів із діаметрально протилежними ідеологіями. І як тоді, так і тепер лунав Христовий заклик, щоб спасати не лише земські, народні добра, але й безсмертну душу, навіть атеїста, безбожника і матеріяліста, по якому боці він не стояв би. Бо за це мусить відповідати українській душпастир — Митрополит — перед Богом, а не хто інший.” („Вісті з Риму”, 15 березня). Це проблема, яка підказала Папі Павлові VI створити окремий „Секретаріат для зв'язків із невірними”.

У сучасній українській дійсності ця проблема особливо глибока. Понад сорок років українські покоління виховуються в протирелігійному дусі. Численні представники цих поколінь, після другої світової війни, між нами. Назвати їх, назвати молоде і середнє покоління України — нерелігійним, було б аж надто великим

спрощенням. Релігійність людини не вичерпується приналежністю до якоїсь віровизнаневої групи і виконанням зовнішніх, обрядових приписів. Ядро релігійності — це відчуття вічного в людині, чогось дальшого, вищого, ніж її дочасність. Релігійний стан — в описах філософів релігії — це сповненість неозначеним почуттям туги, тасмного захоплення. Це вихід поза себе, понад себе; тривога перед невідомим і вижидання радості. Ці почування шукають виразу і знаходять його в молитві, примкнутих очах і руках зведених утору.

Така глибока релігійність не мусить бути скарбом тільки віруючих християн. Побожний чернець, П'єр Телар де-Шарден шукає її також у комуністів. А скільки збережено цієї релігійності, в найширшому розумінні, у тих наших братів, які не прийняли матеріалістичної догматики, але наражаючись на тюрми і каторгу, свідчили своїм життям і своєю працею, що є щось вище за голе існування людини!

Справа наших Церков, Православної і Католицької, зрозуміти цю проблему і відповідно підійти до неї. Часто чуємо про будучу місійну працю в Україні. Але треба усвідомити собі, що знайти духовий зв'язок із численною, освіченою верствою України, зокрема із критичними інтелектуалістами в Україні і тими, що опинилися у вільному світі, — самим тільки вченням і обрядом — трудно. Щойно співзвучність у глибокій релігійності, у відчутті метафізичних первнів у людині, — може зблизити наші Церкви із провідною верствою духа сучасної України.

Тож хто говорить про навертання України, повинен почати це навертання від себе самого: — навертання від порожньої, зовнішньої обрядовості, тимбільше від матеріалістичної настанови, для якої „будівельний фонд" іноді дорожчий за, сказав би Паскаль, Бога відчутого серцем — до глибоких джерел релігії, туги за за далечню і вічністю, до неспокою і тривоги, зроджених тією тугою. Горді, самовдоволені фарисеї перед престолами і мініями в притворах — це не матеріал на місіонарів. Вони не знайдуть дороги до серця України, що чекає і прагне духової обнови в свободі.

Якщо теперішнє живе зацікавлення суспільства церковними справами не має розплистися в мілких водах чисто організаційних і формальних питань, мусить пробудитися бажання одуховити, або — що так висловимося — "орелігійнити" церковні справи і життя взагалі. Мабуть, цього чекає від своїх вірних Верховний Архиспископ. Промовляючи на згадуваній уже Академії, він, м. ін., сказав, що „настільки він відповість покладенням на нього надіям і завданням, настільки він буде великим, наскільки великим буде народ, що його він представляє. І якщо народ буде малим, то його кардинал-митрополит буде ще меншим. Такий закон. Кого він репрезентує і кого він має за собою, таке його обличчя і чоло перед усім світом не лише сучасним, але і майбутнім, в усій історії."

Не вина фізиків, що з геніальних ідей родяться бомби.

R. Oppenheimer
ам. фізик

Щоб сьогодні людину почули, вона мусить кричати.

Graham Greene
анг. письмен.

К. Пальківський

НАРОДИ ГАЛИЧИНИ

В ІСТОРИЧНІЙ ПЕРСПЕКТИВІ

(Фрагмент із 2-го тому споминів)

В 1772 році наступив перший поділ Польщі, в якому Галичина припала Австрії. Нова окупація принесла зміну політичного, господарського і культурного положення поодиноких національних груп. Ударом для поляків було те, що вони перестали бути державною нацією. Австрія завела реформи завдяки тому, що тоді панував представник освіченого абсолютизму, до 1780 р. як співрегент цісареві Марії Терези, потім як цісар, ліберальний Йосиф II. Ці реформи принесли покращання долі українців і зродили прихильність та вдячність для "цісаря" і "Відня", як називали в поточній мові центральне австрійське державне правління. На „цісаря" і на „Відень" народ дивився як на інстанцію, у якій можна було добитися права і справедливості. Зате поляки ненавиділи Австрію і ця ненависть тривала мало не сто років. Польська шляхта не могла примиритися з думкою, що може існувати якийсь сповід рівноправності народів, не кажучи вже про те, що українці сміють мати свої політичні амбіції. Відродженню українського культурного, господарського і згодом політичного життя поляки причепили ярлик австро-німецького твору, на переломі XIX і XX сторіч навіть "пруської інтриги". Це наставлення пережило часи упадку значення шляхти і перенеслося на весь полький народ і триває по сьогодні, не зважаючи на всі зміни, які зайшли в світі.

Велике позитивне значення мали передовсім скасування кріпацтва селян і зрівняння українського духовенства з римо-католицьким. Кріпацтво замінили легшою панщиною і селянин з безправного кріпака став особисто свободнішим під охороною державного права. Він був обов'язаний і надалі до безплатної роботи на користь дідича, але в заміну за те отримав право т. зв. сервітутів, себто безплатно користувався дровами з панських лісів і випасом на панських пасовиськах.

Українське духовенство дістало нову офіційну назву "греко-католицьке", що ставила його, принаймні в теорії, нарівні з римо-католиками. Заведено обов'язок вищої освіти священників на коштів правління, засновано духовні семінарії.

Але ці реформи не могли мати більшого значення. Станові привілеї землевласників залишилися в силі. Навіть скасування панщини в 1848 р. і надання повної волі селянам не ліквідувало старих соціально-аграрних відносин. Селянство, хоч дістало особисту волю, залишилося надалі в економічній неволі. Політичну, економічну й суспільну перевагу, не зважаючи і на дальші реформи, мала шляхта аж до розвалу Австрії в 1918 році. Край лишився і надалі в занепаді, в стані малоощо кращім ніж за Польщі. До того з усієї території, приєднаної від Польщі до Австрії, створено один т. зв. "коронний край". До історично й етнічно українського "королівства" Галичини прилучено етнічно польські землі під назвою "князівств заторського і освєнцимського" (до того в 1848 додали ще "велике князівство краківське"). Таким чином коронний край став мішаним українсько-польським, що ще більше ускладнювало

Треба було довгих років, щоб направити наслідки чотириста-річної неволі, та щоб реформи Йосифа II могли дійсно стати першою основою національного відродження українців у Галичині, щоб із кадрів освіченого духовенства виійшли перші національні пробудники і перші організатори українського життя, щоб появились перші провідні діячі селяни. Перед нами стояло ще сто років важкої боротьби за національні і соціальні права. "Весна народів" 1848 року в Європі застала українців "останніми", як писалося в маніфесті Головної Руської Ради. Вона видала проголошення єдності українського народу обабіч Збруча, поставивши одночасно перед віденським правлінням вимогу перебудови Австрії на федеральних основах та поділу коронного краю згідно з етнічними основами на окремий український і окремий польський. Але наша провідна верства була настільки духово спольонізована, що не була в силі використати можливостей. Не було в нас людей, які мали б потрібну ерудицію і значення, щоб настояти на реалізації тих вимог та не було ще підтримки загалу, бо він ще не був свідомий. Після поразок, яких зазнала Австрія в Італії 1859 року і у війні з Прусією 1866, прийшла в 1867 році угода цісаря з утратами дво-поділ монархії на австрійську й угорську.

В австрійській частині монархії династія Габсбургів порозумілася з польськими магнатами. Відень передав, за ціну підтримки династії, адміністрацію Галичини, яка дістала крайову автономію із соймом і самоуправою, в руки поляків. Це було великим ударом по молодому ще українському русі і викликало хвилю заламання віри в свій народ, і за тим москвофільський рух, що шукав порятунку в Росії. Це спинило національний розвиток знову на довгі роки. Поляки підтримували москвофільство, підсилюючи цим боротьбу внутрі українців. Вони прикладали великих зусиль до того, щоб розбивати український національний фронт і щоб викликати недовіря селянства і робітництва до інтелігенції. Згодом вигадали для українців нову назву, що мала бути принижуючою і образливою — "гайдамаків" у відрізненні від "поцтивного руського (а то й русинського) люду." Але атмосфера австрійського правового і згодом, під кінець XIX та з початком XX сторіччя, відносно демократичного режиму, давала можливості боротьби за право, що було за Польщі неможливим. З лав духівництва виросла нова провідна верства і до неї приєдналася свіжа світська інтелігенція учителів, правників. Спільними заходами їх усіх покладено, завдяки можливостям, які давала австрійська конституція, основи культурного, згодом господарського розвитку. Сімдесяті і вісімдесяті роки XIX ст. це роки судових процесів за сервітути, на життя і смерть, між українським селом з одного, а польським землевласником і його жидівським уповноваженим з другого боку, і це час творення місій тверезости, щоб спинити розпивання селян двірськими „горальнями" і двірськими корчмами. Закони проти пиянства, проти грошової лихви, виборені важким трудом, це по суті протипольська і протижидівська акція, що погіршувала економічне положення дідича і корчмаря. Щоб показати, як прийнято закон про викуп т. зв. пропінанції*, дозволимо собі дати слово в цих справах полякові-землевласникові*):

*) Виключне право продукування і продажу спиртових напитків.

Якою завзятою була боротьба шляхти за втримання давнього стану і до яких засобів вона бралася, показує те, що передовсім за те, що митроп. Посиф Сембратович мав схильність спонзорувати місії тверезости і боротьбу проти алкоголізму, шляхта вимогла у Відні і в Ватикані його відкликання. Та всі ці заходи не могли спинити національного розвитку українства. Воно стало в дев'яťдесятих роках вже свідомим політичним рухом не тільки вузького

=====

Ця велика праця матиме понад чотириста сторінок друку. Книга в передплаті коштує 6,00 дол. У продажі кошт. — 7,00 дол. Книга в передплаті коштує 6,00 дол. У продажі кошт. — 7,00 дол.

Перший том споминів К. Паньківського, п. з. „ВІД ДЕРЖАВИ ДО КОМІТЕТУ”, ще у нас на складі, але вже в зовсім незначній кількості. Його ціна: 2,00 дол.

Увага! Лінійний склад книжки закінчено! Починається друкування. — Прохасмо посніпати з передилатою.

гурта інтелігентів-народовців, але рухом широких мас селянства і робітництва, що включалися в процес національного відродження. В тих роках створено українські політичні партії різних напрямків і вперше тоді піднято гасло відбудови "самостійної України". Боротьба, що йшла з початком XX сторіччя вже в усіх напрямках, приносила успіхи. Найзамітнішими фронтами тієї боротьби були на економічному відтинку масові аграрні страйки, на культурному боротьба за шкільництво, зокрема боротьба студентства за український університет і зв'язана з цим сецесія студентів із львівського університету, на політичному волі — масові віча за реформу виборчого права та перші загальні вибори до австрійського парламенту в 1907 році. Ця реформа кривдила українців. Це показують праці проф. Роберта А. Канна, який також слушно підкреслює і її користі.

"Нова руська квота залишилася все ж таки на половину меншою, ніж репрезентація належна їм на основі пропорціональної системи. Національний розподіл парламентарних місць у пропорції до числа національного населення був такий:

національність	процент населення за переписом 1900 року	місць в парламенті процент
німці	35.78	45.11
чехи	23.24	20.94
поляки	16.59	15.40
русини	13.21	6.40

Контроверсійне питання нерівного розподілу парламентарних місць не сміє затемнювати позитивних сторін реформи. Вони полягали передовсім в наданні права голосувати всім повнолітнім чоловікам, чим надано рівне право голосу індивідуально, хоч не національно і збірно. Велике соціальне значення того факту, хоч до деякої міри зменшене, не було знищене нерівністю національного розподілу."⁵⁾

"Виборча реформа 1906-1907 років приділяла парламентарні місця за таким ключем: німці одного посла на 40 тисяч, поляки на 55 тисяч, а русини на 102 тисячі душ."⁶⁾

Як бачимо з розподілу парламентарних місць по національності, про жидів не було згадки. Австрійська конституція, т. зв. державний основний закон з 21 грудня 1867 року, признавала жидам особисто всі політичні права нарівні з іншими громадянами Австрії, але не визнавала їх окремою національною, а тільки релігійною групою. Тому в парламенті вони мали тільки своїх асимільованих представників. Жидівський національно-політичний рух, відомий під назвою сіонізму, народжувався в Австрії, зокрема в нас, у відсталій Галичині, щойно при кінці XIX сторіччя.

На цьому тлі треба відмітити дві спроби політичної співпраці українців з жидами, в обох випадках з ініціативи українців.

Першим разом йшло про основне питання — чи жиди є нацією, чи ні. І так в австрійському парламенті поставлене було послом Юліаном Романчуком внесення в імені українського клубу признати жидів за окрему націю з усіма наслідками 19 статті основного закону, себто із зрівнянням у публічному житті і забезпеченням вільного національного розвитку. Внесення Романчука викликало живу дискусію, але не пройшло.

Другим разом дали українці практичний вислів у політичній допомозі жидам, як нації, при згаданих Канном парламентарних виборах в 1907 році Тоді то при т. зв. стислому виборі, у спеціально тільки в українській частині коронного краю Галичина для зменшення числа українських послів конструйованих двомандатних виборчих округах, українці кинули свої голоси за жидівських кандидатів у виборчих округах в Чорткові, Бучачі і Золочеві в Галичині, а також у Чернівцях на Буковині. Вибрані при допомозі українських голосів чотири жидівські послы — Малер, Габель і Штанд в Галичині та Штрахер на Буковині оснували в австрійському парламенті окремий національний жидівський клуб, що був першою жидівською національно-політичною репрезентацією в світі.

Але це були тільки хвилеві спроби.

5) Robert A. Kann — "The Multinational Empire", Columbia University Press, New York 1950. Ст. 223.

6) Robert A. Kann — "The Habsburg Empire", Fr. A. Praeger, New York 1957. Ст. 212.

Михайло Добрянський

НОВЕ КЕРІВНИЦТВО І НОВІ НАСТРОЇ В РАДЯНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Була десталінізація, прийшла дехрущовізація. Важко встановити, хто перший вжив це слово, проте сьогодні воно на устах в кожного, хто займається радянськими справами. П'ять місяців дехрущовізації показують, як мало оригінального вигадали нові вожді КПРС. Порівняно з процесом десталінізації різниця є тільки в темпах; основні принципи залишилися старі, частково випрацьовані ще за Сталіна. Нема лише кривавого терору.

Дехрущовізацію проводять двома шляхами: по-перше, роблять усе, щоб у радянському суспільстві усунути з людської пам'яті ім'я Хрущова; по-друге, на Хрущова, не називаючи його по імені, звальють вину за все, що не подобається людям у радянській дійсності; вину за всі промахи режиму як у внутрішній, так і в зовнішній політиці. За все відповідає Хрущов, а партія, як завжди, свята і непомильна, вона завжди має слушність. Ця думка червоною ниткою тягнеться крізь усі статті в передових московських газетах, які надають тон усій пропаганді й усій пресі.

Але радянський громадянин у своїй масі думає про справи по-своєму. В його очах десталінізація була величезним ударом по престижі партії, так і тепер дехрущовізація підриває рештки (я наголошую на цьому слові „рештки”) престижу „мудрої” і „непомильної” партії. Як низько впав цей престиж, було продемонстровано перед лицем усього світу: коли 1960-го року на заклик вождів КПРС у Москві з'їхались вісімдесят одна партія, то 1965-го року КПРС могла стягти до Москви всього дев'ятнадцять партій.

Що є найхарактернішою рисою нового, похрущовського, режиму? На мою думку, є кілька рис: усування хрущовських елементів з партійного апарату, хитання між протилежними тенден-

ціями, шукання нових шляхів у радянській економіці і турбота — що робити з творчою інтелігенцією.

Під усуванням хрущовських елементів мається на увазі не тільки чистка людей Хрущова, але й ліквідація тих реформ, які він так завзято проводив у житті. Найважливіша серед них була проголошена на листопадовому пленумі ЦК КПРС 1962-го року. Цим рішенням ґрунтовно мінялася структура партії, частково також структура державного апарату. Знизу доверху переорганізовано керівні органи партії — за виробничим принципом, відкидаючи до того часний принцип територіальний. Що це означало, покажемо на прикладі України. За винятком західних областей, усі обласні комітети партії були поділені — кожний на два, один від одного незалежні, сектори: один обком для сільського господарства, другий для промисловості. На місці сільських парткомів створено партійні комітети територіальних виробничих колгоспно-радгоспних управлінь. (Районні комітети партії були скасовані на пленумі ЦК в березні 1962). Аналогічно перебудовано обласні ради депутатів трудящих, створивши в кожній області дві ради, промислову і сільську. Проведено укрупнення (злиття) сільських районів до меж виробничих управлінь і створено відповідні районні ради депутатів, сільсько-господарські і промислові. У ЦК КПУ постали два окремі бюро, одне для керівництва промисловістю, друге для сільського господарства.

Згідно з тим стилем, що витворився в Радянському Союзі, всі ці зміни були проведені в життя навально й газардно, що викликало замішання, а навіть хаос, серед партійних кадрів та бюрократії взагалі. А це своєю чергою вплинуло на загострення харчової катастрофи 1963/4 р. Реформа партапарату мала за мету відбюрократизувати радянську економіку, тимчасом дуже швидко виявилось, що вона досягла протилежного: ще збільшила бюрократизм. Бо замість подвійного паралелізму (партійний і державний апарат), прийшов потрійний. Реформа, замість послабити, скріпила таку дуже характерну тенденцію радянської системи: замінити діловий господарський апарат комісарським апаратом партійної бюрократії. Врешті, реформи березневого й листопадового пленумів ЦК знищили районну організацію партії, ту базу, на якій спиралася влада на низах.

Рівно два роки після проголошення цієї реформи вона була скасована на листопадовому пленумі 1964 р. Паралельно з її ліквідацією розпочалась її критика. З маси критичних голосів можна зробити цікавий висновок: партійна бюрократія вище району незадоволена скасуванням цієї реформи, незадоволена й бюрократія сільсько-господарського сектора, передовсім на Україні. Після листопадового пленуму 1964 всюди в СРСР відбулися збори обкомів, які провели злиття до попереднього стану. При цьому характерне, що всюди, крім УРСР, партсекретарі сільсько-господарського сектора вийшли переможцями. Хоч поворот до старого стану в партійній структурі проводиться так само газардно, як і перед тим хрущовська реформа, проте укрупнення районів залишається в силі. Перед укрупненням 1962 року, на Україні було 604 райони, в січні 1965 — є 334. Проте низова партійна бюрократія (на рівні райо-

ну) найбільше скористала із скасування хрущовської реформи. Це означає, що хрущовський принцип — перетворити партію на елітарну організацію — не пройшов; нові керівники повертають до масового принципу, щоб зискати собі підтримку можливо ширшого загалу партійної бюрократії.

Інший захід, скерований на ту саму мету, зискати прихильність широких мас, це скасування хрущовських обмежень у приватному секторі сільського господарства. Але справа виявилася складнішою, ніж на перший погляд виглядала. Виникнув ряд питань практичного характеру: добре, що трудовим, нехліборобським елементам на селі і в місті дозволено тримати худобу і свині, але де їх взяти? Добре, що селянин може мати більше тварин, але чим їх прокормити? І найважливіше питання: де збувати продукти з приватного сектора, на вільному ринку чи в державній кооперативі, за якими цінами, базарними чи державними? Нагорі питання залишилися досі невияснені, хоч вони на низах першої ваги. І низова партійна бюрократія почала розв'язувати їх по своєму: тиснути на приватників — здавай усе через державну кооперацію, інакше не дістанеш кормів для твоєї худібки. Залишаючи на боці принципові питання, чи поступка нових керівників означає засадничу зміну політики, а чи може це тільки практичний маневр, масмо тут показовий приклад: низова бюрократія може паралізувати кожну поступку радянському громадянину, як довго він не навчився законними засобами боротися за свої права. Сьогодні є вже багато даних, що він починає вчитися, але про це пізніше.

Є підстави казати, що поступка приватному секторові — лише тактичний захід. По-перше, залишається в силі нова програма партії, яка також у сільсько-господарській ділянці змагає до повного комунізму, тобто до ліквідації всіх, і найменших, залишків приватництва, навіть до перетворення громадської (колгоспної) власності на державну (радгоспи). По-друге, в січневому числі журналу „Коммунист“ з'явилася стаття, яка закликала партійні органи пильно дбати про те, щоб надто не розростались присадибні господарства, щоб у колгоспників не розвивались приватницькі і спекулянтські прагнення. Отож поступка приватному секторові в сільському господарстві це перехідний етап, тимчасовий захід, який має допомогти в поліпшенні харчової справи.

Може, нові керівники сказали щось нове щодо „соціалістичного“ сектора сільського господарства? У своїй промові кілька тижнів після усунення Хрущова, Брежнєв сказав, — що не на словах, а на ділі треба дати колгоспам і радгоспам більше прав у плануванні й організуванні їхньої продукції. За Брежнєвим уся преса на різні лади деклямувала цю заяву. Але досі (половина березня) діла не прийшли. В січні „Правда“, а за нею всі інші газети, опублікували заяву нового керівництва щодо сільського господарства. Знов багато гарних слів, але ні одного конкретного розпорядження.

Виникає питання: або в новому керівництві нуртують такі різні і протилежні погляди щодо сільсько-господарських проблем, що не можна сформулювати конкретної політики; або нові вожді свідомо залишають цю тему громадськості, щоб — заки приймати рішення — послухати, що думає народ. Селянський загал, позбавле-

ний прав і змоги висловлюватись, мовчить. Але тим більше говорять сільсько-господарські фахівці. В широкій дискусії на аграрні теми зазначились два напрямки: офіційний і громадський. Здається, ніде досі не виявилась так різко протилежність між режимом і громадською думкою, як у цій дискусії. Хрущовську сільсько-господарську політику критикують оба напрямки. Але, коли перший напрямок зводить усі недоліки й невдачі до помилки певних осіб (тобто Хрущова), другий напрямок піддає аналізові конкретні явища, критикує існуючу політику і подає дуже переконливі, тобто реальні пропозиції, як поліпшити становище, не порушуючи основної системи (критика системи в сучасних умовах неможлива). Громадська критика вимагає, наприклад, скасувати експлуаторські методи хлібозаготівлі. Досі кожний колгосп мусить здати державі всю плянову і всю понадплянову продукцію, без уваги на власні потреби, а з цього держава віддає йому щось, або й ні, залежно від міркувань своєї великої політики. Громадська думка вимагає впровадити засаду: колгосп віддає державі тільки плянову продукцію, а з понадплянковою може робити, що хоче. Досі колгосп мусить продавати такі культури, які йому доручає державний план, без уваги на їх рентабельність. Це одна з форм експлуатації селянина й одна з причин дефіцитності колгоспів. Критики пропонують: якщо держава вимагає від колгоспу певних родів продукції, хай заплатить йому таку ціну, щоб він не мав дефіцитів. Пропонують реформувати всю систему цін у сільському господарстві. Досі, наприклад, сімдесят відсотків радгоспів у СРСР це дефіцитні господарства. Хтось мусить ці дефіцити покривати, очевидно, колгоспник. Громадська думка однозначна в тому, що все сільське господарство треба визволити від влади бездушного, догматично настроєного, тупого і важкого партапарату, — хоч вона так різко, як тут, своїх думок не формулює. Громадська думка вимагає повернути на селі колгоспну демократію, яка є на папері в статуті колгоспної артілі, але досі нема її в практиці.

Зовсім інший характер має дискусія на теми індустрії. Вона різниться від дискусії сільсько-господарської такими моментами: тут розмови йдуть в іншій площині, де нема поділу на офіційний і громадський напрям; тут виразно сформулювались два табори, але в обох заангажувались однаковою мірою як великі господарські авторитети (практики й теоретики), так і партійні функціонери високого рангу. В кожному таборі не заперечують плянового принципу в народному господарстві; але один табір стоїть за абсолютний централізм, за один всеозначний плянувальний осередок, який повинен — засобами кібернетики — керувати всім господарським життям усіх країн СРСР аж до районів униз, і аж до всіх деталей; другий — за децентралізоване планування, за достосування господарських процесів до вимог технічного прогресу сьогоднішньої доби. Проф. Овсій Ліberman так сформулював суть проблеми:

„В дискусіях... з'ясувалося, що деякі економісти не зовсім правильно уявляють собі роль системи кібернетичного управління. Вони гадають, що насадження великої кількості електронно-обчислювальних машин знизу догори допоможе докорінно удосконалити планування, якщо навіть залишити непорушеними нинішні його методи... Будь-яка кібернетична система не може ґрунтуватися тільки на централізації всієї інформації та на керуванні всіми деталями виробничого процесу з центра. Це недосяжно, хочби яка велика була

швидкість електронно-обчислювальних машин... Машини можуть дати не більше того, що в них закладено... Виходить, що прагнення все планувати приводить до підриву плану, а не до його зміцнення" („Рад. Україна", 30. 12. 1965).

Стаття головного редактора „Правди", А. Румянцева, під назвою „Партія та інтелігенція" викликала на Заході багато коментарів і... надій. Але так просто справи не стоять. Спершу про статтю. Румянцев пише:

Давніше (тобто за Хрущова, але він формулює інакше), „коли ще не було колективного керівництва", інтелігенцію трактували як будівників комунізму другої класи. При тому їй накидували погляди „одноосібного вождя". Але партія засудила таке трактування. Ученим треба дати можливість працювати за таких умов, де панували б різні погляди, де були б можливості суперечки різних поглядів, бо лише так можливий прогрес у науці. Переходячи до питання про творчу інтелігенцію, Румянцев каже: справжня творчість — найвищий прояв людського духа, але такої творчості не можна стимулювати наказами, вона не терпить казенно-бюрократичного підходу, дріб'язкової опіки ані регламентації. Характерне те, що редактор „Правди" наводить цитати з постанов партії ще з 1925 року. В одній з цих постанов сказано: „... комуністична критика повинна викинути зі свого вжитку тон літературного наказу... партія повинна всіляко викоринювати спроби ремісничого адміністративного втручання в літературні справи". Румянцев виступає „за пошуки, експеримент, вільне висловлювання думок" у мистецтві, „за різні школи, напрямки, жанри, які змагалися б одна з одною".

Досі у Румянцева все гарно; під такими думками може кожний підписатися. Та в статті головного редактора „Правди" є висловлювання, які насторожують. Він каже: всі напрямки в мистецтві треба об'єднати принципами соціалістичного реалізму. Він наголошує на тому, що партія не допустить „проявів буржуазної ідеології". Ці дві фрази перекреслюють усе позитивне, що Румянцев написав у своїй великій статті. Все таки за радянських умов поява статті була подією, яка мусіла звернути на себе загальну увагу. Коли зважити позитиви й негативи статті Румянцева, треба зробити такий висновок: вона є виявом змагання двох протилежних напрямків у верхівці КПРС — ліберального і реакційного. Наслідком цього керівництва партії досі не може виступити з виразною лінією в питаннях науки й мистецтва. Тому теж і Румянцев, який є радше виразником ліберальних кіл, не міг провести в „Правді" свою статтю як офіційну передовицю. Показове й те, що після його статті появилася в „Правді" та в „Ізвестіях" кілька інших статей, які в питаннях літератури й мистецтва рішуче обороняють сталінсько-іллчовські позиції. Крім того, на захист цих позицій виступив ідеологічний орган партії „Коммунист". По другому боці фронту подією була стаття О. Твардовського в журналі „Новий мір", в якому він є головним редактором. В ювілейному числі журналу (сорок років існування) він з великою відвагою виступив на оборону свободи мистецької творчості.

Підбиваючи підсумки, можна з'ясувати становище таким способом: якщо йдеться про керівництво партії і взагалі про режим, вони не змінилися на краще. Нові вожді не спромоглися ні на один виступ, який показав би, що вони приносять щось нове. Зате змінилось

суспільство: у нього новий настрій. Про цей настрій так висловився міністер торгівлі УРСР, Г. Сахновський, в інтерв'ю з кореспондентом „Вітчизни": наші люди „вимагають а не просять". Правда, він говорив про вимоги покупця-консумента, але цю фразу можна застосувати сьогодні до радянського громадянства взагалі і будь-де. Радянський громадянин починає усвідомлювати, що, хоч він пограбований з усіх прав і свобод, він не є безсилий; що він має планш боротись. Люди починають щораз частіше використовувати суд на оборону, як це видно зі статті прокурора УРСР, Ф. Глуха у „Правді України". Вже навіть використовують своє виборче право, яке сталінська диктатура звела до абсурду. На зборах парткомітету в одному харківському заводі мали обрати нове керівництво. Згори їм рекомендували, щоб переобрали тих самих функціонерів. Члени парткому вислухали їх звіти і навіть щедро похвалили; а як прийшло до виборів, обрали зовсім інших. Така сама історія трапилась у Москві і Ленінграді на зборах місцевих організацій письменників. На Полтавщині в одному селі збори колгоспної артілі провалили старого голову й обрали нового, хоч у районі рекомендували наново обрати старого. Райпартком скасував рішення зборів, мовляв тому, що не було кворуму, хоч колгоспників прийшло більше, ніж на будь-які інші збори. У справу втрутився кореспондент „Правди України" і знайдено компромісовий вихід: відбулись другі збори, які підтвердили вибір попередніх зборів. Так відважні селяни позбулись колгоспного голови, який повадився з людьми надто брутально.

На закінчення неначе постскріптух: дивна історія кар'єри Володимира Мацкевича.

В. Мацкевич, міністер сільського господарства Української РСР, потім всесоюзний міністер того самого resortу, у грудні 1960 був усунений з міністерської посади в Москві. В 1959-му році на одному пленумі ЦК проти нього виступив Хрущов, закинувши йому ряд промахів у сільському господарстві. І після того на голову Мацкевича посилались громи. Не було сільсько-господарської газети, яка не викликала б його за якісь гріхи. Логічним закінченням кампанії було його звільнення. Пізніше, як вияв ласки з боку хрущовського керівництва, йому дали головування в крайвиконкомі Цілинного Краю — скромна посада на вигнанні порівняно з всесоюзним міністерством. Все це тільки вступ до властивої історії.

19 січня 1965 в газеті „Ізвестія" з'явилася стаття депутата Ради Цілинного Краю, машиніста Медведєва, стаття проти голови Ради, Мацкевича, без називання його імені. Місяць пізніше „Ізвестія" видрукували довгий „лист до редакції" від того самого Медведєва. З листа виходило, що його автора викликали на засідання Крайвиконкому, щоб обговорити його критичну статтю проти керівництва виконкому. В листі ще різкіші нападки на Мацкевича, вже з називанням його по імені. З блискавичною швидкістю, бо через два дні, в „Ізвестіях" була відповідь Мацкевича. Він рішуче заперечував основні пункти критики Медведєва. Мацкевич підписався під листом як „голова Цілинного Крайвиконкому". Кілька годин пізніше московське радіо передало указ Президії Верховної Ради „про назначення В. В. Мацкевича міністром сільського господарства СРСР".

Ця історія — не тільки ще один приклад, як нове керівництво повертає до почестей тих, що потрапили в неласку Хрущова.

Вона — один з проявів закулісної боротьби різних фракцій у верхівці партії. Вона показує, що в цій верхівці ще є прихильники Хрущова, які не здаються і навіть намагаються саботувати заходи нових вождів.

ПАМ'ЯТІ СИМОНА ПЕТЛЮРИ

У кожного з нас є дорогі могили, розкинуті на шляхах наших китальських мандрів. Коло кожного табору в Європі, де ми зупинялися, залишилися нагробні хрести з українськими прізвищами. В країнах нашого поселення постають окремі цвинтарі-українські оселі покійних співтоваришів далекої мандрівки. Ці могили з'єднують щільніше членів родини. Смуток і жаль замикають у собі окремі людські спільноти.

Могила, що в'яже всю українську громаду в одну родину і відгороджує її в смутку від інших національних спільнот, — знаходиться на кладовищі в Парижі. Кожної весни, у травні, вона вкривається свіжим морогом і потапає в квітах думок і жалю, що їх сиплять на неї українці всього світу. Навіть залізна завіса не спиняє сердечних дарів дорогій могилі від тих, що пам'ятають великі дні України, її вільну, самостійну Народну Республіку, з ім'ям якої навіки зв'язане ім'я її вождя і героя: Симона Петлюри.

Даремні всі зусилля ворога затерти в пам'яті українських поколінь цю вільну українську державу. І даремні затії помічників ворога безчестити славу Голови тієї держави, славу Головного її Отамана. Останній рік приніс нову нікчемну спробу. В поширеному паризькому журналі "Парі-Матч" з 9 січня ц. р. якийсь "вчений", д-р Гальперн, називає Симона Петлюру українським „гетьманом, великим вбивником жидів". Це, коли вжити слів Івана Франка, наступ вишлодів запліснелих яскинь не тільки на Головного Отамана, але передусім на ідею української державної самостійності. символом якої став Симон Петлюра.

Тим тіснішим, суцільнішим фронтом мусять стояти українські ряди, вірні заповітові, що наказом для живих і ненароджених лунає з могили на цвинтарі в Парижі.

В річницю, як щороку, пригадуємо, що в Парижі працюють Комітет Оборони Пам'яті Симона Петлюри і Комітет Будови Церкви св. Симона, під головуванням інж. Петра Плевака. Це справи не тільки цих комітетів, але всього українського суспільства, передовсім Державного Центру УНР, Української Православної Церкви, українських мистців, науковців, публіцистів. Усі вони відповідальні за цей фронт, за добре ім'я Симона Петлюри і за репрезентативний вигляд церкви, що має стати на вічну його пам'ять у мистецькій столиці світу.

Цеглина на фонд будови церкви коштує 15 дол. Хто купить дві цеглини, отримає, як премію, велику й цінну книжку (808 сторінок): „Микола Антонович Плевако (статті, розвідки й біо-бібліографічні матеріали)", половину накладу якої подарував на фонд церкви брат покійного вченого, видавець книжки, інж. П. Плевако. Звертатись прохають на адресу:

Mr. P. Plevako,
8, Rue de Foucherolles,
BOIS-LE-ROI (S et M.)
France, Europe

Подав д-р Т. Олесюк

ЛИСТИ З-ПЕРЕД ДВОХСОТ ЛІТ ПРО ЗВ'ЯЗКИ ЕМІГРАЦІЇ З УКРАЇНОЮ

Від редакції. Двісті років, і так мало змін. „Вічна Росія" — окупант, і українська еміграція з мріями про поворот до свободної України. Спроба Росії розкласти еміграцію обіцянками амністії. Різні „місії" до тієї еміграції, і серед них — щирі українські душі. — Давня історія — і сьогодні актуальна.

У 1754 році писав Хведір Минович до Григора Орлика з Криму: „Відомо всім, яку велику вагу має для нас, козацької нації, гетьман. Відомо всім, що за гетьманів Хмельницького та Мазепи, яких пам'ять нехай зберігається навіки, козацька нація та Україна були на висоті могутності. Проглядний у своїй волі Господь Бог покарав козацьку націю і не довелося гетьманові Хмельницькому визволити весь край від поляків, ані гетьманові Мазепі від москалів. По смерті бл. пам'яті гетьмана Мазепи, пам'ятаючи славетні свої традиції та знаючи вагу гетьманського уряду, козацька старшина й запорозьке військо обрали вільними голосами гетьманом блаженної пам'яті Його Ексцеленцію Вашого Батька, нашого добродія, що, відомо всім, у невпинних трудах і турботах, не жалюючи свого життя, захищав до смерті права козацької нації. Нині, по смерті Його Ексцеленції Ясновельможного Пана Пилипа Орлика, ніхто не кандидує на його місце, яке належиться лиш Вашій Милості. Пригадую тільки Вашій Милості, що за стародавніми правами козацької нації, ствердженими в Бендерах при виборі Вашого Славного Батька, — вільна елекція гетьманів — це хартия наших вольностей, і без тої елекції ніхто не може гетьманувати, хоч заслуги Ваші всім відомі."

У 1756 році Хведір Минович і Хведір Нахимовський писали Григорові Орликові, висловлюючи йому подяку за „турботи про інтереси нашої коханої батьківщини. Не вважаючи на наш вік, ми також готові служити батьківщині, як і раніше. Цими днями прибув до хана московський старшина, що, між іншим, запропонував нам, в імені цариці, амністію та повернення маєтків. На все це твердо й непохитно ми відповіли, що не маємо ніякого довір'я, бо знаємо московську перфідію. Це розповів московський висланник запорозькому старшині, що супроводив його сюди. Отже, вночі запорозький старшина прийшов до нас таємно і подякував в імені всього війська та України (він для цього і прибув у прибічній дружині московського висланника) за нашу запопадливість щодо порятунку нашої батьківщини, благав нас і надалі продовжувати працю. Він ствердив нам, що всі справжні козаки сумують по Вашому бл. пам. Батькові, про смерть якого аж нині переконалися, бо не вірили московським звітам, вважаючи їх черговою перфідією. Він розпитував про Вашу Милість і був дуже задоволений, що Ви продовжуєте діло Вашого Батька, за що прохав скласти Вам подяку. В імені всіх тих, для яких громадські інтереси вище за все, він ствердив нам, що вся козацька нація прагне лиш одного — в зручний момент скинути ярмо Росії. Зі сльозами на очах розповів нам цей старшина, що московський уряд заселює козацькі землі чужинцями — волохами та сербами; що кошового отамана вивезено в кайданах до Києва і козаки в Украї-

ні в одчаю не знають, що їм робити. Незабаром на Україні не буде вільного місця для природного населення."

"Ви були ласкаві порадити мені, щоб я змагав до гетьманського уряду на Україні, на нашій батьківщині, коли обставини і кон'юнктура сприятимуть цьому. Але, коли за життя Й. В. Вашого Батька, я ніколи про це не гадав і не амбіціонував на цей уряд, то тим менше можу думати про це в такому пізньому віці. Відданий назавжди інтересам батьківщини, бажаючи лише дочекатися нагоди, щоб офірувати останню краплину крові для неї і довести її мою вірність, я й пан Нахимовський молимо Господа, щоб він дав Вам надхнення змагати до цього уряду. Ви в розквіті віку користуєтесь опікою наймогутнішого монарха у світі, якому служите, і який допоможе у здійсненні Ваших плянів. По всьому видно, що Провидіння судило Вам славу, щоб Ви вибороти права та свободу нашої дорогої батьківщини проти російської тиранії, і що Ви будете проводити козацькою нацією згідно з її законами й справжніми інтересами..."

Текст подано за: І. Борщак, „Великий мазепинець", ст. 154-155 і 159-160. Також: Євген Оनाцький, „Українська мала Енциклопедія", Буенос Айрес, 1961, ст. 980-981.

У 1757 р. російський міністер при королівському дворі у Варшаві Гросс „був стривожений листами, про які повідомив його тасмю львівський поштмайстер. Малоросійські емігранти-мазепинці — Нахимовські, Мировичі, Орлики, хворіючи загальноемігрантською недугою, ще мріяли, що для них колись прийде сприятливий час і Малоросія звільниться від московського ярма. Приїхавши з Криму в Яси, Нахимовський писав молодому Орлику, бригадиреві французької армії, титулюючи його графом:

„Справа нашої батьківщини починає кращати, тому, що кошовий з запорозьким військом вислав тасмю до кримського хана післанця під виглядом купця і він живе вже понад два місяці в Криму. А в нас, у Бахчисарай він бував майже щодня і під присягою підтвердив про дії запорозького війська. Хан уже погодився був прийняти Січ в Алешки, тобто в те місце, де вона й раніше була, але остаточного рішення ще не дав — видно, повідомив про цю справу Порту. Я з паном Мировичем з'ясував запорозькому післанцеві, що російські кордони йдуть до Севська, а не до Інгула і Інгульця. Особливо я звертав йому увагу на те, що на Микитиному Розі тепер почали будувати фортецю на власній запорозькій землі, одержаній від польських королів, від яких запорожці мають привілеї на вольності і права, що їх тепер москаль відобрав у запорожців, окружив фортецями і держить під сторожею, збудувавши на Січі фортецю. І багато інших пояснень ми зробили про Росію, навідавши різні приклади, що вона нічій прав своїм віроломством не пощадила".

(С. М. Соловьев, „История России с древнейших времен". Москва, 1964, кн. XII, т. 24, ст. 426).

Касандра сьогодні має тільки тоді вигляди на те, що її слухатимуть, коли передягнеться за кловна.

Джан Осборн
англ. письм.

Військо це рослина, яку треба уважно плекати, щоб вона не давала овочів.

Жак Таті
фр. комік

Р. Срібний

“ЧОРНА СОТНЯ” — ПОПЛЕНТАЦТВО — ФРОНТ ПОСТУПУ

Події суто місцевого характеру — це матеріал для коротких, репортерських нотаток. Але іноді такі події розкривають суттєві прикмети не тільки окремих осіб, але і цілих груп. Тоді вони дістають символічне значення і заслуговують на докладніший розгляд.

Група українських громадян, відомих культурних та громадських діячів, оголошенням у “Свободі” запросила українців Нью-Йорку і околиць — на нараду. Метою наради було передумати й передискутувати заактуалізовану тепер справу культурного обміну між Америкою і Радянським Союзом, конкретніше: передискутувати справу зустрічей діячів української культури на еміграції з татками ж діячами України.

Нарада мала відбутися 21 лютого ц. р. Ранком, того ж дня, перед церквою св. Юра в Нью-Йорку розвішено афішки. Їх передрукували деякі газети. Однак, на всякий випадок, подасмо цей суцільний славний документ часу для інформації читачів, яким зміст афішки невідомий.

Алярм! Чесні українці США! Бийте ікроїдів — комунофілів! Ними є ось такі наймити Москви: Р. Ільницький -ой, О. Зінкевич -ь, Л. Абрам'юк -ь, П. Байбак-Хом'як, М. Богачевська, Р. Борковський, М. Воскобійник -ь, Яр. Гайвас -ч, Й. Гірняк -ч, П. Голубенко -в, Вс. Голубничий, Вс. Ісаїв -ь, Гр. Костюк -ч, Б. Кравців -ь, Ю. Лавріненко -в, Ю. Лопатинський -ой, Л. Лиман -ч, З. Лисько -в, Мих. Лисогір -ь, О. Олесницький, Ів. Паливода, Мир. Прокоп -ь, Мих. Степаненко -в, Мих. Шлемкевич -ь, Б. Цимбалістий, Е. Федоренко -в. ...“це грязь Москви”... за Т. Г. Шевченком. — Лютий 1965. Комітет Визволення України і Боївка Чесних Українців!

У той самий день, 21 лютого, відбувався загальний з'їзд ООЧСУ (в зрозумілій мові: зїзд бандерівців). З'їзд перервано, а його учасники, під командою своїх вождів, поспішилися передчасно зайняти місця в залі, де мала відбуватися нарада, скликана названими на афішці особами. Галасом і бешкетом нараду розбито.

Це факти. А тепер їх глибше, символічне значення. Партія, яка посягає по єдиновладство в українському суспільстві, радить на загальному з'їзді своїх делегатів із США. Звичайно на таких з'їздах ледве вдається, частіше не вдається, вичерпати програму. А тут, партія знаходить час, перериває з'їзд і витрачає кілька годин на те, щоб розбити чуже зібрання. Видно, партія має небагато проблем до передумування і вирішення... Таке перше враження, коли дивитися на бандерівську групу й її формуації, як на нормальну, політичну партію. Але ж, це партія — не думки, не організаційної, творчої праці, але... партія “революційного Чину” (з великої букви). Не важливо, чи той “Чин” розумний, потрібний, доцільний: — “Чин для Чину!” А тут, у веділю, 21 лютого, під боком трапилася

нагода для "Чину". Не використати її, було б гріхом проти "Ідеї". Отже нагоду використано, і партія може вважати свій з'їзд 21 лютого ц. р. одним із найуспішніших... Був "ворог", був "бій", є нове виправдання для посилення збірок на "визвольно-боеві" фонди. Тому нічого дивуватись! Наступ на нараду — це програмова дія партії! Заглушити живу, критичну думку — це передумова впливу тієї партії в суспільстві.

Не можна поминути інші характерні прикмети події 21 лютого. Ініціативу розбити нараду українців підняли, як виявилось з підготовчої кореспонденції, не т. зв. Організації Визвольного Фронту, не бандерівці, але т. зв. Спілка Визволення України, (популярно: севеушники). Це зовсім мала, але тим більш галаслива, і зовсім безвідповідальна група. Хто стоїть за нею, хто під'юджує — сказати трудно. Як не було б, у перегонах за премію "революційності" в українсько-американських "давнтавнах" навіть бандерівці не можуть суперничати з севеушниками. Отож севеушники були надхненниками, бандерівці приєдналися до дії, щоб не дати себе зовсім випередити в "революційності". Це також природне явище. Відомий німецький соціолог, Георг Зіммель, стверджує, що масові рухи, у право чи вліво, в динамічній стадії не доходять до остаточних, крайніх меж, але зупиняються в невеликій віддалі від них. Це наслідок того, що протилежні сили, хай тимчасово переможені, всетаки стримують і не дають докотитися до кінця. Графічно це виглядало б так: уявім собі пряму, напр. 10 см. управо і 10 см. вліво від середньої, нульової точки. Тоді масовий рух в один чи в другий біч зупиниться б, скажім, на 8-му см., не доходячи до 10-го. Це правило потверджують великі революції. Не зовсім крайні ебертисти, але група Робесп'єра опанувала зреволюціонізовані маси Парижа. Також Ленін мусів розправитися з різними лівими екстремістами, як терористичні ліві соціал-революціонери, анархісти. В малому, українсько-американському подвір'ячку мали ми подібне явище. "Найреволюційніші" севушники дали почин до "Чину 21 лютого", але мусіли передати провід сильнішим, численнішим бандерівцям.

Вникаймо далі в суть подій. В них, як проміння у призмі, зібрані питоменності груп і осіб, що брали участь у цих подіях. „Революційні" спільники, севеушники і бандерівці, зайнявши залю і змусивши організаторів наради до відступу, провели своє віче, схвалили свої резолюції. Знову типове явище! Як відомо, і ООЧСУ, сама назва і початок організації — це не бандерівська ідея. Бандерівці тільки "опанували" іншими створену організацію. Давня метода і давня історія. Неспроможним творити, будувати — залишатись "опановувати" те, що збудували, що створили інші. Типова життєва мудрість галасів: рослинних, тваринних і... людських.

Ще інші моменти по суті дрібної, але характерної події з 21 лютого, вимагають висвітлення. Похід на нараду, наступ на її господаків — не були спонтанними, масовими рухами. Делегати з'їзду ООЧСУ випили дисципліновано по наказу вождів. Вожді засіли в перших рядах окупованої залі. Маса поводилася досить непевно, наче засоромлено. Вожді мусіли закривати її до "Чину", себто до вереску. Вожді робили з маси — юрбу. Цар-голта не був представлений масою. Коронований, він сидів у вождівських, перших рядах залі!

На скаль, цей образ починає бути характеристичним і для представництва українців у США, для УККА. І там командна позиція в руках тієї самої групи, що розбивала нараду українців Нью-Йорку 21 лютого. Одним із найголосніших розбивачів був саме секретар УККА!

Ясно, що ця, тепер командна в УККА група — ні інтелектом, ні характером, ні масовістю — не має об'єктивних даних для такої провідної ролі. Вона завдячує свій вплив тільки безобличному поплентацтву союзних і філяделфійських-консисторських кіл, які у спілці з тією ніби-революційною партією стараються втримати перестарілу, несвочасну структуру українського суспільства в США. Незалежна преса в США й Канаді гостро засудила розбиття наради 21 лютого, як сумний заворот до терору сумної пам'яті таборових часів. Не зробила цього союзова преса, не засудила насильства. А католицька "Америка" заглиналася від захоплення подвигом "революціонерів".

Пригадується знаменита новеля. Попід гаєм гуляють-проходжуются юнак і дівчина. В їх розмові розцвітають ясні мрії про щастя. З-поза кущів вискакують зайдиєвіти. Ударом палки по голові приголомшують хлопця; він падає зомлілий. Дівчина втікає, голосить. Її здоганяють, затиагують між кущі... Тиша. Тільки кульгавий із того товариства, з усіх сил підбігаючи, скиглив: „І я, товариші, і я також!“ Образ поплентачів, які кульгають за демагогами, що зводять наївні і довірливі маси з дороги. „І ми також, товариші, і ми також!“

Такий стан дає привід до жартів. Кажуть, що в назві УККА пропущено одне "к". Повинно бути їх аж три. Це означало б: Український Ку-Клюкс-Клан Америки... Але краще ілюструє ситуацію ближче, більш знайоме нам порівняння, яке також повторяється в розмовах. Це рідна "чорна сотня" намагається опанувати духа і політику українського суспільства в США, так як колись російська "чорна сотня" опанувала керівні групи імперії. Російську "чорну сотню" не треба плутати з консервативною, поміщицькою верствою, в руках якої були найвищі уряди. Так само не можна утотожнювати російську православну церковну ієрархію з "чорною сотнею". Однак, і консервативні групи і православна ієрархія, з гори до низу, підпали були під духовий вплив "чорної сотні", стали її поплентачами. "Чорна сотня" тримала маси в постійному, емоціональному напруженні. Для цього найкраще надається розпалена ненависть. Гаслом російської "чорної сотні" було: Бей євдів! Спасай Росію! — Німецька, гітлерівська "чорна сотня" викрикувала: Deutschland erwache! Juda verrecke! (Німецьчино, прокинься! Юдо, згинь, пропади!). Для обуржуазненої, оміщаненої нашої "чорної сотні" в Америці небезпечно виступати чинно проти справжнього ворога, Його офіційні представники спокійно живуть і подорожують. Зате легко і безпечно знайти українського ворога. Тож "Бий українського культурника! Спасай Україну!" — найновіше гасло рідної "чорної сотні". Це дуже різнить її від вище-згадуваних, російських і німецьких, своїхів. Вони скеровували свої маси проти "іногородців". Але це споріднює нашу "чорну сотню" з конголійськими повстанцями-зімбами, які на опанованій території вирізують усіх грамотніших земляків...

Як у російському прикладі, так і в нас, не слід плутати "чорну

сотню" з консервативними, союзними колами, які — як колишні царські поміщики — мріють про затримання світу на тому самому місці. Так само католицькі-консисторські круги — це не "чорна сотня". Але як російська православна ієрархія, так тут католицька, зокрема у Філадельфії, попала в духову неволю "чорної сотні", а газета „Провидіння" стала, як дотепно завважив „Лис Микита", щоденним додатком чорносотенної преси.

"Чорна сотня" веде один фронт. Важливо, щоб поступові групи усвідомили собі цей факт і протиставили темним духам свій одностайний фронт. Він твориться, він ставить уже перші кроки. Повернімся знову до конкретних, але символічних подій. Група діячів, лютеву нараду якої розбила спілка бандерівців і севеушників, — та сама група діячів, що проти неї скерована лють "чорної сотні", так стильово виявлена у вище поданій афішці з закликком "Бій!" і підписом "Боївка", — отож ця група організувала другу нараду 19-го березня. Гарна зала в центральній дільниці Нью-Йорку, обрхована на 250 осіб, була повна. Запрошено гостей різних поглядів. Ці погляди зударилися в дискусії, але — як личить у доброму товаристві — зудари були тримані назагал у пристойних, культурних формах. Учасники наради розходилися вдоволені, побачивши, що є в нас не тільки вулиця, не тільки юрба, але і суспільство.

Ця нарада в заляканій "чорною сотнею" пресі не мала відгуку. Тому подаємо нашим читачам для інформації — схвалені нею резолюції:

РЕЗОЛЮЦІЯ НАРАДИ УКРАЇНЦІВ МІСТА НЬЮ-ПОРКУ.

Нарада українців міста Нью-Йорку, що відбулася 19 березня 1965 року в приязності понад 250 осіб, вислухавши доповідей ред. Р. Ільницького і ред. О. Зінкевича стверджує:

Наше ставлення до зв'язків з Україною розглядаємо в аспекті актуальних інтересів українського народу в Советському Союзі та за кордоном. Одною з найбільш характеристик рис політики Москви у відношенні до українського народу є намагання ізолювати Україну від стороннього світу, зокрема від вільних народів, у тому також від свободних зв'язків з вільними українцями. В умовах такої ізоляції українського народу російські шовіністи могли б найкраще здійснити свою політику т. зв. злиття націй, тобто перетворювання неросіян у росіян. З другого боку, така політика Москви сприяє тим західним колам, що досі вважають Україну традиційною частиною Росії.

У таких умовах українські національні інтереси вимагають, щоб виразно наголошувати різницю між окупаційним режимом в Україні та її народом — не ізолювати Україну від світу, але навпаки:

а) використовувати всі можливості для впливу перед світом її окремішності, та

б) використовувати також всі можливості для розбудови зв'язків між українцями вільного світу та поневоленим українським народом на Батьківщині.

На підставі таких засновків нарада стверджує:

1. Для досягнення вище зазначених цілей виступи українських мистецьких ансамблів і відвідини діячів української культури —

корисні. Тому українська суспільність повинна різними доступними засобами домагатися, щоб при т.зв. культ-обміні України не трактовано несправедливо в порівнянні з Росією.

2. Зустрічі українців вільного світу з поневоленими братами, що приїждять в рамках культурного обміну — корисні. Вони дають нагоду інформувати гостей про політичні ідеї і духову культуру вільного світу та українського вільного суспільства в ньому. Таким чином ці зустрічі пробивають духову завісу, що нею комуністична пропаганда відгородила Україну від світу. Але передумовою успішності таких зустрічей є те, щоб зустрічалися фахівці з фахівцями, діячі культури з діячами культури і то тільки політично вироблені люди в атмосфері свободи дискусії.

3. Нарада вважає безвідповідальністю засуджувати всіх українців, що приїждять із України в мистецьких ансамблях і з нагоди відвідін, як виступників більшовицького режиму. Свідомість, що між тими людьми є комісарі та їхні помічники, підказує нам тільки відповідну тактику під час таких зустрічей (зокрема їхній неофіційний характер).

4. Нарада домагається від УККА, щоб він перевірів свою нерозважливу і сумнівну щодо своєї легальності заяву з 12 жовтня 1964 р. під назвою "У справі контактів з окупаційним режимом України на терені ЗДА", бо саме та заява служить зняряддям для демагогії тих, які засуджують всіх, хто приїжджає з України і хто з ними зустрічається.

5. Нарада вважає, що Український Конгресовий Комітет є представництвом усього українського суспільства в Америці. Тому він не сміє бути монопольною доменою впливів будь-якої одної політичної групи чи котерії, але повинен бути речником opinio і прагнень усіх американських українців.

6. Не вдаючись у розгляд окремих дискусійних деталей, зібрані — в основному — погоджуються з становищем КУК-у та декларацією нью-йоркської наради прихильників УНР з 14 лютого 1965 р. в справі контактів із Україною.

7. Нарада засуджує виступи частини преси та окремих осіб із обвинуваченнями в новому радянськості всіх, хто вважає зв'язки з діячами культури в Україні потрібними та корисними. Зокрема нарада засуджує такі закиди, звернені проти діячів культури на чужині. Такі обвинувачення йдуть по лінії бажань і інтересів ворога, бо допомагають йому створювати завісу між Україною і українцями на чужині та розколюють українську суспільність у вільному світі.

8. Нарада закликає українську суспільність не піддаватися під вплив демагогії частини преси та деяких організацій, але включатися в громадську та політичну працю, підтримувати живий ідейний зв'язок із визвольними прагненнями українського народу та нести йому ефективну допомогу в його боротьбі за державну незалежність.

Пост скріптур. Четвертий пункт резолюцій громадської наради домагався, щоб УККА перевірів свою заяву з 12 жовтня м. р., якою засудив зустрічі з культурними діячами України. На Раді Директорів УККА, 23 березня ц. р., схвалено нові резолюції, які підтверджують негативну настанову до контактів. І знову прези-

З МИСТЕЦЬКИХ ВИСТАВОК

В. Барка

РЕТРОСПЕКТИВНА ВИСТАВКА ЮРІЯ СОЛОВІЯ*

Юрій Соловій як маляр — це складач монументальних видів, конструктивно обмислених, з незвичайними вимірами для них та з дограничними узагальненнями: видив, що переростають ніби в примарність і фантазмагорію.

В них виявляється вражаючий мотив, при якійсь аж дерзкій, але природній куткуватості, навіть із ліризмом обрисів — супроти всього „геометризму” композиційного вписання.

Тут — виключна важучість уявного, посилена жорстокими контрастами, з настирливістю чорного тону, при настрої тасмичності і дождання нещастя чи вже в наступі його або — в його наслідках.

Своєрідний „катастрофізм” концепції тут становить підоснову світогляду. У малярстві Соловія — трагічний світ, де, на останніх межах життя, діється тайна зорового розкриття якогось найглибшого вселенського приречення.

Не випадково на програмці виставки читаємо, як епіграф до відповідного віршу Богдана Бойчука, — слова з „Апокаліпсиса”: про сім часів гніву Божого, що їх повинні ангели вилити на землю.

При моторошних світлотінях, на границі того катастрофічного космосу складаються сюжети в картинах Юрія Соловія.

„Бичування” (ч. 11, 1953 рік): в світучо-золотистій тональності, злагоджено, ніби пасмами мелодій, ескіз, що віддає муки Богочоловіка, як „людини скорбі”.

„Ляндшафт” (ч. 38, 1961): з грандіозністю уявлення про „твердь земну”, в кількох пляхах: тут, здається, початок апокаліптичного чину життя, при вузькій смузі далечини в огні.

„Святий Себастьян” (ч. 34, 1964 р.): образ муки святого, вбиваного пострілами з лука; в сполохах ран — смертний біль його істоти, при містичному освітленні, на тлі мертвого сутінку.

„Кардинал Сліпий”, студія портрета (ч. 45): із патріяршою вродистістю — в повному облаченні; в простягнутій руді — трисвічник, як меч духовний, на межі мороку, проти сили його. Високе світло проливається на одяг священнослужителя.

Тут мистецький „почерк” Юрія Соловія, в сміливих розмахах з те-

(Докінчення з ст. 48)

дія УККА не вважала відповідним раніше порозумітися з діями культури, отже групою найбільш зацікавленою культурним обміном. Президія УККА не вважала потрібним подати проєкт резолюцій членам Політичної Ради та Ради Директорів, щоб вони могли ознайомитися з ними і перевести докладнішу критику цього довгого і вбогого еляборату.

Своїми останніми резолюціями УККА пішов у розріз із настановою Комітету Українців Канади (КУК) до справи контактів між культурними діями еміграції та України, і також розійшовся із думкою наради, скликаній в Нью-Йорку Президентом УНРеспубліки в екзилу.

Новий доказ неблизького відокремлення проводу УККА, який опинився в чорносотенній неволі.

Р. С.

кучими смугами і музичною розгрою при їх „кадансах“, — став трохи інший: з м'якістю і просвітленою легкістю.

„Каменування св. Стефана“ (ч. 26, 1961 р.): як і в інших паралельних сюжетах, Ю. Соловій уникає реалістичної портретності; його мета портрет душевного стану (так само, як в його пейзажах — „портрет“ первоприродних могутностей). Каміння, мов хмарна навала вгорі, серед світугої зеленізни небесної, як символічної барви життя. А внизу — смерть; стікання кров'ю; образ калічної нелюдської загибелі на бездонній синьості: чорнокривавий образ п.

„Катафалк із чорною слічкою“, присвята 1933 рокові (ч. 36, 1964): вражаюче видіння: мертвий, жертва голоду — уособлення всіх, що загинули. Збірний образ, в одному, що лежить стопами до глядачів, і поруч чорна свічка.

Траурний настрій; рухи великого пензля — як диригентської палочки при похоронному оркестрі; в мелодіях кольорів: білястого, огнючої зелені, світлістої жовтизни, чорноти могильної. Весь мотив, із столітньою традицією, його оновлено: в найскорбнішому видиві.

„Акробати“ (ч. 23, 1961 р.): можливо, найхарактерніший твір Ю. Соловія. Передусім — щодо аксесуарів і самого мотиву; властивішого для цього майстра, ніж „масакричні“ увчлення, рівнобіжні до Беконових, хоч і цілком оригінальні в кольорах та побудові.

Тут же, з притасною алегоричністю, близько до теми поверження, — виобразилася побутова незвичайність, подібна до космічної невагомості: при свічці, як світляному символі. Жорстка вибірність. Строгість розміщення. Ощадність. Судно-грозовий настрій всієї примарності, що обвіває сполуку брунатності, сині, чорноти, цитринної жовтості, при племенистих закрайцях барви, поряд із темнотами, різкий і дужий жест виконання, ніби в скосистих розтинках по дереву, — все збирається в одну прикметність для стильового комплексу: догранично суб'єктивного експресіонізму з символічними плямами освітлення та елементами сюрреалістичного письма.

В найбезпосереднішому вигляді, дивний контраст випрацював собі Ю. Соловій: поєднання драстичного, часом аж до зухвалості виклику, так би мовити — „контрестетизму“ в рисунку (свідомо використовуваний спосіб вражати уяву), і — найсправжнішої романтичності барв, суворой краси, племенистого напливання їх, ніби в настрої „грози та бурі“. В крайніх напруженнях барвних тонів, в емоційній згущеності, з поривними мазками, що перетворюються на струмені; всюди, крізь ті наче брутальні жести пензлем, проступає найбільш вишукана елегантність кольорового видива: в незіступних зображеннях.

*) Відбулася в Літературно-мистецькому клубі, в Нью-Йорку (20 березня — 4 квітня 1965).

Життя як сон

7 березня помер у Нью-Йорку

д-р ЄВГЕН ЧИКАЛЕНКО

секретар Української Центральної Ради в Києві, член УСДРП, вчений-археолог, дійсний член УВАН і НТШ

Київ-Варшава-Париж-Прага-Львів-Авгсбург-Нью-Йорк: —

шлях українського політичного і культурницького емігранта, завершений похороном 10 березня і жалібними зборами в УВАН, що її членом Президії Покійний був від 1950 року.

Літературні нотатки

Юрій Дивич:

ПОЕТ НЕЗАВЕРШЕНОГО ПОКОЛІННЯ

Вадим Лесич. КАМ'ЯНІ ЛУНИ. Поезії, 1960-1964. Нью-Йорк: Організація Чотирьох Свобід України, 1964, 88 ст. Обкладинка Якова Гніздовського.

Восьма книжка поезій Лесича — шоста з виданих в Америці. Уже сама кількість говорить про перейдений шлях і про не абияку поетичну активність. Літературні критики (Юрій Шерех, Володимир Державин, Іван Коровицький, Ігор Костецький) вже на половині цього шляху прихильно зустріли поета. Кожний з них говорив про зрілість, але відзначив при тому якісь інші стильові скерування — символізм, експресіонізм, сюрреалізм, барокко, ба навіть класицизм.

Справді, у поезіях Лесича є відчуття всіх цих стилів, а тепер у "Кам'яних лунах" він зробив ще й радикально-модерністичний зворот до своєрідного абстракціонізму, в якому хоче відкинути всі прикраси, антураж, „образність“, наче йому хочеться захопити суть речі в її голізні, дати її (якби так можна було) майже без слів (напр., поезія "Христос пропащих").

Що значить цей стильовий неспокій, нестабільність, строкатість? Еклектизм? Шукання? Можна думати, що це шукання, дарма, що поет перебирає в них уже наявні в європейській поезії 20-го століття "ізви". Еклектизм — це вдавання, маска, під якою нема обличчя. Шукання — це щирість, неспокій, часом драматизм.

У Лесичевих шуканнях відчувається якась приченість, що висить не тільки над ним особисто, а й над його епохою чи над його поколінням. Лесич свідомий цієї ситуації — і це потверджує думку, що маємо справу не з безтурботним еклектизмом. Вадим Лесич говорить про це і в поезії і в есеях. Спеціально Лесич натякнув на цю ситуацію в статті "На межах незавершеного покоління". („Вісник", Нью-Йорк, 1959: ч. 11, ст. 22-25). Найвидатнішими поетами цього покоління Лесич назвав Василя Барку, Олега Зуського, Леоніда Лимана і Олексу Веретенченка. Про себе він, звичайно, не говорив. Але ось тепер у "Кам'яних лунах" він пише з небуденною щирістю:

Як питатиме син мене старший,
Як питатиме син мене менший,
— що скажу їм, як сам незавершений,
в розстаях забувавши?

У нас рідко трапляється така твереза щирість. Легко вдати з себе героя, як то робить наша бездумна і безпроблемна преса. Отже нехай не спішить хтось кепкувати з поета. Поет виявив через самопізнання і сповідь загальну хворобу нашого віку. Дві світові війни, революції і їх наслідки створили, крім шаленого технічного прогресу, почуття порожнечі, "незавершеності". У чому Україна йде попереду, так це в негативному (до трагізму негативному) досвіді, але вона йде позаду в усвідомленні того досвіду. Світ саме тепер переживає "антитези" соціалізму і націоналізму, демократизму і

тоталітаризму. Україна пережила ці "антитези" ціною жертв, таких страшних своїм розміром і своєю безрезультатністю, що повторення їх у нашій ідеології було б безглуздом (але це повторення — факт). Демократизм легко вдається в тоталітарну практику, тоталітаризм легко одягає демократичну одягу, соціалізм і націоналізм справляють дикий шлюб.

Трудно зрячий людині почувати себе добре в цьому світі. Після всіх іспитів і жертв — безвихідь кінця. Суспільний клімат сучасності не включає в себе почуття вічності; він не злагіднює, а загострює трагізм окремої людини, її індивідуальної приреченості на смерть, перед якою навіть старі люди згадують свій початок, свою матір. Вони хотіли б вернутися, гукнути назад. Але голос у кам'яному мішку дає і кам'яну луну, тобто ніякої:

Я сам собі став спогадом.

Тривога ще тріпочеться, але безкрила.

Куди ж вернутися, коли немає ворота?

І звертанні шляхи — як ріки висохли в пустелі,

під жовтим небом.

Наш безсмертний філософ-лінгвіст Олександр Потебня каже, що мова це система, яка нагромаджує психічну міць; що слово потрібне людині насамперед для неї самої, як акт самосвідомості, самоз'ясування. Ну, а поетичний твір — це ж складне слово. У цьому сенсі можна сказати, що Лесичеве поетичне слово мисляче і шукаюче. В ньому чувається філософічне мерехтіння, особливо ж у цій найновішій збірці. Зросла дистанція між поетом і речами, ще більша стала зосередженість зору, речі стали опукліші і з внутрішньою перспективою ("душа речі"). Замість наївного сліпого егоцентризму, виступає видючість і чуйність, коли й кусок каменя промовляє і дає свою „кам'яну" луну.

Словник Лесича багатшає — читач із пересічним запасом слів мусить заглядати до Грінченка. Лесичеві новотвори не викликають заперечення. Поруч з словником іде праця над освіженням слова — головню метафорами. В мандрівці по цій поезії натрапляємо на оновлення слів, як, наприклад, безжалісно затертих у нас "зорі" і "сльози" в рядках:

.... скотилась
по віях очей твоїх, мамо,
нама трагічна зоря
— сльоза.

Поруч з образним оновлюванням слова Лесич має осягти і в музичному його освіженні. Він добрий інструменталіст, в його поезіях — паралельні і контрапунктні мотиви, ритмомелодика його складна, алітерації щось говорять, а не брешуть порожняком.

І все ж, і все ж усі ці осяги майстра лишують оте почуття незавершеності, про яке була мова на початку. Самоз'ясування незавершеності виростає в незглибний образ незавершеності людини нашого часу лише тоді, коли в цьому візьме повну участь серце. В поході по свободі сучасна людина вирішила здобути свободу від самої себе, і від своїх обов'язків і пов'язань із світом. Як же тоді можна нарікати на цей світ?!

"Так прагну часом ніжності" — читаємо в одній поезії з "Ка-

м'яних лун". В цій книжці є ніжність, але лише "часом". Поета цікавить світ, людина, речі... Але цікавість тут рідко переростає в любов. Він же на собі пересвідчився, що люди, речі і світ потребують ніжності й любови. Збірка "Кам'яні луни" починається "Квартетом із реклієм" на смерть матері. Інструментовка і спонтанність ідуть тут у парі. Це не кам'яна, а повноголоса луна, в якій матір воскресає наново, в якій смерть виступає не як кінець, а як початок вічності, в якій стверджено безсмертя матері і любови. Однак поет, що і так забагато займається власним портретом, включає у цю божественну музику поспішну заяву про себе, свою невинність і добрість. Це з чисто естетичного боку звучить зайво, як невинуватий дисонанс.

В "Розмові з батьком" (так називалась книга шоста поезій Лесича) є признання, що на світовому базарі масок "переставив, переплутав хтось їх з моїм лицем". І далі естетичний інстинкт підказав поетові скромні слова, якими ми і закінчимо:

"Прости мені, мій батьку, це блукання світом".

Тому цікаво, як виглядав би підсумковий том Лесичевих поезій, вибраних ним самим із восьми його збірок. Його книжки не являють собою кожна окремої завершеної в собі цілоти, характеру, сказати б, остаточної, останньої книги... Це радше зошити поетичного щоденника, твореного в непевній дорозі.

(Далі буде)

ПРИСЛАНЕ ДО РЕДАКЦІЇ

Юрій Тис: „К. 7". Фантастичне оповідання. — Обкладинка роботи мистця М. Левицького. — Бібліотека В-ва „Гомін України", ч. 25. — Накладом цього ж в-ва, Торонто, 1964. Ст. 207.

Фотій Мелешко: ТРЬОМА ШЛЯХАМИ. Драматичний нарис. (Відбитка з журналу „Визвольний Шлях" — Українська видавнича спілка в Лондоні, 1964. Ст. 24.

Дарія Ярославська

„ПОВІНЬ"

Роман у трьох частинах про народ, що виїшов із рідної землі.

Перша частина: „На Крутій дорозі". Ст. 226. Ціна 3.50 дол.

Замовляти в авторки:

D. Yaroslavskaya-Stolarchuk
624 So. 20th St.,
Newark, N. J. 07103

Публіцистика — мемуари

Антін Чорницький: СПОМИНИ З МОГО ЖИТТЯ. — В-во „Наше Слово". Лондон, 1964. Ст. 143.

Зміст: Передмова. 1. Мої молоді літа в Бережанах. Як став я соціалістом. — 2. На громадсько-політичному полі. — 3. З мого побуту в Тернопільщині. — 4. Поза межами рідного краю. — 5. Додаток до моїх споминів. — Післяслово.

Платон Стасюк: НА ЧИСТУ ВОДУ. Друга дія історії неприйнятої землі з Шевченкової могили. — Нью-Йорк, 1965. — Ст. 95.

Зміст: Від автора. — Чому я відвіз землю до Канева. — Відгомін брошури „Як це справді було" (листи, голоси преси) — Документи.

Бібліографія

БІБЛІОГРАФІЯ ПРАЦЬ проф. Євгена Онацького 1917-1964. — Уложив М. Гаврилюк. — Обкладинка роботи мистця Б. Крюкова. — Видання здійснено заходами Міжорганізаційного Ювілейного Комітету під патронатом

Української Центральної Репрезентації. — Буенос-Айрес, Аргентина, 1964. Ст. 60.

Василь Чапленко: БІБЛІОГРАФІЯ ТВОРЧОСТІ. 1919-1965. — Уклала Наталія Чапленко. — Ст. 12 (великого формату) — 1964.

Календарі — Альманахи 1965 року

Календар Українського Народного Союзу на 1965 рік. — Мистецьке оформлення арт.-малюєра Богдана Титли. — В-во „Свобода“. — Джерзі Сіті — Нью-Йорк. Ст. 224.

Календар - Альманах Українського Голосу на 1965 рік. — Накладом і друком Видавничої Співки Тризуб, Вінніпег. — Ст. 192.

Альманах-Календар „Гомону України“ на 1965 рік. — Обгортка роботи мистця М. Левицького. — Накладом в-ва „Гомін України“, Торонто. — Ст. 208.

Пластовий Альбом

Альбом 50-ліття Пласту. Видання Пласту при співучасті Пластових Куренів „Червона Калина“ та „Чота Крилатих“. Нью-Йорк, 1964. Обкладинка: пл. сен. Б. Титла. Ст. 270. 637 фотогр. і ілюстр.

„Воєнні події не раз розкидали українських людей по всьому світі, по всіх континентах. Та вони не розгубилися і творять надалі одну, духову, історичну і політичну спільноту. Теж Український Пласт відновився по всіх країнах нового поселення та діє пов'язаний спільною ідеєю. Для відмічення цієї п'ятдесятлітньої дії являється ця збірка, що постала із старих знімок, пожовкліх та піднищених часом і лихоліттям...”

„...Кому не мияли спомини минулих часів? Які б вони не були! 50 років — це багато — і ніщо. Ніщо, коли й сліду по них не залишилося. Як тих 50 років оцінять — це справа майбутнього. Наше завдання — показати їх такими, якими вони нам видавались. Цього альбома ні в якому разі не мо-

В. Т. Несторович

СЕРЦЯ і БУРЕВІ

Роман-репортаж

Накладом автора. — Дітройт-Чикаго, 1965. Ціна книжки в твердій обкладинці: в США — 6,80 дол., у Канаді — 7,30 дол.

Із статті-рецензії А. Юриняка („Свобода“ 16. 3. ц. р.)

„Уже ззовні книжка справляє солідне і приємне враження: мистецька обкладинка (арт. мал. Мих Дмитренко), добрий папір, чіткий, охайний друк; в книзі 468 сторінок, з того 17 додатків: кінцеве слова автора і коментарі з мапкою Сибіру...”

...Ми особливо вдячні авторові, що він зберіг для історії так багато живих фактів нашого „далеко-східного пориву-здвигу“, піднісши їх до ступня мистецького узагальнення.”

Замовляти прохають на адресу:

V. Nestorovich, 2701 Zinow, Detroit, Mich. 48 212.

жна вважати якоюсь історією Пласту. Історія Пласту вимагатиме точнішого та повнішого опрацювання, що не є можливим для першого видання того роду альбома. Це перше видання не може бути вільне від помилок та інших недоліків... Надіємось, що глядачі виправдають деякі недоліки, щобільше, пришлють нам свої поправки, доповнення та поради, за що будемо вдячні.”

(З вступного та кінцевого слова упорядників: пл. сен. М. Пежанського, ЛЧ і пл. сен. Т. Білостоцького).

Коли погляди занадто зближаються один до одного, може прийти до зудару.

J. Osborn
анг. п'ям.

Дементі — це спроба спростувати чутку брехнею.

Roger Peyrefitte
фр. п'ям.

3 ЛИСТІВ ДО РЕДАКЦІЇ

СЛОВА БОЛЮ

Цей лист повинен бути листом до митрополита Амвросія Сенишина. Але припускаю, що він до нього не дійшов би. Він спочив би в коші, у передсінку. Тому посилаю його Вам, Пане Редакторе. Бо мушу сказати когось, як мене болить те, що робиться в нашій Церкві. Мушу сказати за себе і за тисячі, сотні тисяч таких як я, скромних зарібників (я столяр, ремоделюю хати), які шукують у нашій Церкві потіхи, духової батьківщини спільної для всіх нас, розкинутих по всіх сторонах світу.

Я не раз, а багато разів прочитував звіт із пресової конференції митрополита Сенишина з 26 грудня. Я мовчав, хоча хотілося кричати з досади. Я чекав, щоб обізвалися наші вчені, письмен-

ники, мистці, про яких так знецінюючи висловився митрополит. Але вони мовчали і мовчать. Тому пишу я. Бо ці справи і далі актуальні.

Найбільше заболіла мене нещирість у відношенні до справи української мови в Богослуженнях. Митрополит Максим Германюк поставив справу ясно й одверто. Коли за дозволом Собору в Римі маємо переходити на живу мову в Богослуженні, то нею для українців є українська мова. Митрополит Сенишин згадує „розговірну” мову. Чи це та, якою говорять люди, які забули свою рідну мову? Хіба ті, що відійшли від рідної мови, мають вирішати справу української Богослужби? В кожній країні є такі люди. Тоді мали б ми в на-

КОДЕКС УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ МЕЛОДІЙ

науково опрацьованих і упорядкованих відомим музикологом д-ром З. Лиськом.

Вже вийшов 2-й том. Він має 576 сторінок нот і текстів пісень. Цілий кодекс матиме 10 томів і вміщатиме 11,500 пісень.

Передплатуючи збірку „УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ МЕЛОДИ”, уможлиavimo видання цього монументального твору, особливо важливого з наукового, мистецького і національного погляду.

Ціна видань: кожен том — понад 500 сторінок, в мистецькій твердій обкладинці, з текстами пісень і нотами — коштуватиме по 10,00 дол. Умови передплати: Перша грошова оплата — 20,00 дол. З цього 10 дол. за том, що вже вийшов, і який передплатник отримає негайно; другі 10 дол. — це заплата за останній том. Після появи кожного тому передплатник обов'язується протягом місяця оплатити належність за нього (10 дол.).

Зголошення передплати, грошові перекази прохають скеровувати на адресу: Selfreliance A/C 748, 558 Summit Ave., Jersey City 6, N. J.

Туди ж прохають звертатися за проспектами видання в українській і англійській мовах.

У вашому місті напевно є Публічна Бібліотека, а в ній окремий Музичний Відділ. Організуйте збірну передплату і подаруйте Бібліотеці цей великий документ пісенної культури українського народу. Запишіть гарну пам'ятку по собі і зробите діло корисне для національної справи.

лпій, ненашій, Богослужбі: в Америці — англійську, в Бразилії — португальську, в Аргентині — еспанську, у Франції — французьку, в Німеччині — німецьку мову. А все те разом називалося б „українською Церквою"! Туди має завести нас висока політика, що йде з „міста брґтної любови", з Філядельфії?

Митрополит Сенишин каже, що в нас немає мовознавців і композиторів, щоб упорядкувати літурґічні тексти і скомпонувати музику до нових текстів. Все це митрополит говорить так самопевно, якби він був сам знавцем і мови, і музики. Чи може між його найближчими радниками є такі знавці?

Це образа для наших учених, письменників, композиторів. Ми, невчені, жили і живемо думкою, що в нас є добрі знавці всіх тих, ділянок, поміж світськими людьми, серед духовництва і в монашеских чинах. Читасмо в газетах, що цих знавців шанують, високо оцінюють чужинці, запрошують до співпраці. Минулого року читали ми про те, що вийшли два видання Святого Письма українською мовою, одне видання оо. Василіян. Чи для митрополита Сенишина переклад робили люди, які не знають добре мови? Нашою церковною музикою захоплюємося не тільки ми, але і чужинці. А український митро-

полит, замість учити нас цінити і розуміти ці наші скарги, знецінює їх, вчить легковажити їх!

Так само здивували мене слова про анкетні листки до вірних, якої мови бажають вони. Сам митрополит каже потім, що це не плебісцит. Тоді навіщо їх? На те, щоб нас розсварювати? Щоб ділити нас на українськомовні, англomовні і може ще інші парохії? На мою скромну думку, не треба скидати відповідальність за таку важливу справу на совість пересічного парохіянина. Відповідати за дії і долю нашої Церкви, перед Богом, народом і історією, мусить наш провід, передусім церковний провід.

Як один із цих сірих громадян, я вже даю відповідь на ті анкетні листки:

Не питайте мене, а впершу чергу спитайте Вашу владу, Верховного Архиспископа, кардинала Йосифа Сліпого. Далі питайте всіх наших митрополитів, спископів, архимандритів. Договоріться з ними!

А далі, питайте про опінію наших наукових, літературних, музичних, мистецьких організацій. Питайте управи наших політичних представництв, громадських організацій. Це ж наш провід, і хай він скаже своє виразне слово!

Але питайте не лише на території Вашої єпархії. Питайте в

Вісті з Українського Публіцистично-наукового Інституту

У програмі Інституту на цей рік стоять найбільш праці неукраїнських авторів про Українську Народну Республіку і про Симона Петлюру. Книжки вийдуть у перекладі на англійську мову.

В найближчих „Вістях з Інституту" будуть подані докладніші інформації про ці видання і буде розписана передплата на ці

твори, після устійнення умов друку.

На видавничий фонд Інституту, на адресу нашої редакції прислали Вилан. ПП: д-р Омелян Дерій, Балтмор — 10,00 дол.; Михайло Чайківський, Бостон — 5,00 дол. —

В імені управи Інституту щиро дякуємо.

США, в Канаді, в Римі, по всіх країнах, де діє Українська Католицька Церква. Нас можете не питати. Ми погодимося з рішенням зібрання наших єпископів, із рішенням наших світських провідників. Тоді ми спокійно послухасмо їх рішення, знаючи, що у нас є і діє одна, така сама і липа та сама Українська Католицька Церква. Одна в усіх країнах, де ми опинилися. Ми вже досить натерпілися від усякої махнівщини, усякого гуляйпільля, і нам страшна думка про памківську республіку в нашій Церкві.

У справі патріархату багато го-

ворили інші. Про єдність, патріархат мріяли українці від століть, від Вен'ямина Рутського і Петра Могили. Тепер мрії оживились, але боюсь, що за допомогою митрополита Сенишина і єпископа Шмондюка ці мрії не здійсняться і тепер. Кажуть нам, що багато дала нам і дасть Апостольська Столиця в Римі. Так, дасть як батько, дасть стільки, скільки ми варті. Батько дає тільки тоді, коли знає, що дане буде шановане, а не потоптане снігами.

Іван Гуритко
(Данкірк)

КРИТИКИ Є, КРИТИКИ НЕМА

Гр. Костюк у статті „Міт про Антея і наша дійсність” згадує про атмосферу збайдужіння до проблеми культури. Також часто чуємо жалі письменників, що тепер мало хто купує книжки. Та чи причиною цього не брак координації, планування, порядку і... вищих вимог?

Появляється багато третьорядних книжок, які часто відстрашують нашу молодь від української літератури. А літературної критики, майже немає. Це дуже важлива справа! Майже кожному літературну появу в нашій пресі захвалюють. Конструктивної критики нема і... автори пишуть, як і раніше писали. Немає рецензій, які видвигали б поруч прикмет поетичних збірок чи прозових творів, також і їх слабі сторінки. А цього так потрібно і для автора і для читачів!

Друга справа — це видавництво. Чи Об'єднання Письменників „Слово” не може мати чи то своє видавництво чи то давати свою фірму на гідні твори своїх членів? Це заощадило б розчарування студентам і тим, які не в силі слідкувати за всіма виданнями і часто їм у руки попадають зов-

сім слабші „твори”. Також справа розповсюдження книг у нас не-зорганізована. Прочитаєте в пресі, що вийшла нова книжка. Попробуйте її десь купити! Ось хоча б у Нью-Йорку; оббігаєте всі „книгарні” (де книжки часто на недоступних полицях позачовувані!) — і нема. Може, за кілька місяців в одній з них появиться.

Чому б не зорганізувати „книжковий клуб”, який поштою розсилає повідомлення про нові книги, і, на замовлення, висилає. Таж так багато наших людей живе поза більшими осередками, як Торонто і Нью-Йорк, і їм дуже важко дістати бажані книжки. А тепер, що вартісніша книжка, то важче її десь знайти в книгарнях. На це багато нарікає — головні люди з „провінції”. Отже не знати, чи справді це „збайдужіння до культури”, чи невміння культуру робити доступною.

Лариса Онішкевич
(Трентон)

З пророками треба розмовляти пізніше, бодай яких тридцять років пізніше.

Adlai Stevenson
ам. політик

„АМЕРИКАНЦІ УКРАЇНСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ” ЧИ АМЕРИКАНСЬКІ УКРАЇНЦІ

Дискусія на тему виховання нашої молоді, ведена в нашій пресі, часто не дає позитивних висновків. З великим затривоженням завважу, що дискусанти проходять повз суттєву справу у вихованні молоді, а саме повз фальшиво побудовану теорію двох батьківщин. Концепція двох батьківщин появилася ще в Польщі, яка старалася асимілювати українців. Однак тодішні вчені польські педагоги, як Гелена Єленська, Богдан Наврочинський, проф. Роде, проф. Казимир Сосніцький і інші, засудили концепцію двох батьківщин як психологічний абсурд. Також інші, непольські, педагоги, як Кляпаред, Віне, Кершенштайнер, засудили цю концепцію. А тут на цій ідеї будують виховання української молоді.

Слово „батьківщина” з психологічного погляду — дуже складне поняття. Воно формується на підставі вражень, студій, відчужень, переживань, а то і спадкових диспозицій, з якими дитина приходить на світ. З поняттям батьківщини в'яжуться не тільки приємні і неприємні почуття, але і зобов'язання.

Як формується у нашої дитини відношення до двох батьківщин? Обидві батьківщини наче воюють за місце в психіці дитини. Кожна батьківщина має свого оборонця. Зовнішній світ навкруги дитини, від пробудження до сну, вдень і ввечері — це одна батьківщина. Ця батьківщина кормить дитину, одягає і дає їй різні розваги. Друга батьківщина тільки в душі, в мові батьків і навчаних рідношкільного вчителя. Та друга батьківщина має слабшого оборонця. Перша батьківщина поволі усуває другу батьківщину з душі дитини. Так відбувається процес

асиміляції. На жаль, у нас ще досі не засуджено теорії двох батьківщин. Наслідком цього відступництва — у нас звичайне і толероване явище. Преса не засуджує випадків відступництва, не звертає уваги на те, що треба мобілізувати громадську думку проти асиміляції.

Дехто може закине мені, що виступаючи проти асиміляції, я виступаю і проти Америки. Думаю, що моя журба про Америку не менша ніж у тих, що підтримують асиміляцію. У нас казали, що хто скоро міняє національність, той схильний до інтернаціоналізму... Америка своєї сили не збудує на інтернаціоналістах того роду...

Наша молодь так скоро не асимілювалася б, коли б знала, що відступництво — це гріх проти батьків і батьківщини. І хоча молодь і говорила б англійською мовою, вона мала б ще сантимент і пошану для рідної мови, культури і історії свого народу.

Насувається думка: всі українці шанують Тараса Шевченка і Івана Франка, як „великих українців”. А коли б Шевченко або Франко приїхали були під кінець свого життя до Америки, чи і вони були б „американцями українського походження”? Чому наша преса вчепилася цього визначення. Американці вживають визначення „національні групи”. Це і краще і відповідніше. Є „німецькі жиди”, є „польські жиди”, то можуть бути американські українці.

Коли читаю в українській пресі дискусійну статтю про виховання молоді, а в цій статті сказано, що причиною скорої асиміляції є вчителі „відкрито проти-американські”, коли пишуть, що провідники молодечих організа-

цій „протиамериканські“, — то вважаю, що це очевидна антиукраїнська пропаганда. Коли пишуть, що партійні суперечки — це причина асиміляції, то в цьому бодай часткова правда. Але коли пишуть, про нижчість нашої культури, її невиробленість — то це вже далеко від правди. Такий погляд поширений і в церковних колах. Мовляв, ще не маємо такої культури, щоб можна перекласти староцерковні тексти на українські, і підложити музику під ці нові тексти. Виходить, що не маємо ні мовознавців, ні композиторів. Такі висловлюван-

ня про нашу культуру поглиблюють комплекс нижчості у нашої молоді і малосвідомих українців.

Деякі виховники радять виховувати молодь у двох великих культурах. Це було б добре, але треба, щоб дитина була свідомою своєї української культури, і щоб сприймала елементи чужої культури як рівнорядні, а не обов'язково вищі.

Кінчаю лист жартом: я люблю дядька Сема, але ж дядько — це не батько.

Іван Ролес
(Клівленд)

УКРАЇНСЬКЕ СТУДЕНТСТВО ПОЧАТКУ 20-ЛИХ РОКІВ

На теплу згадку в „Листах до Приятелів“ в чч. 7-8, 1964 р., присвячену пам'яті Дмитра Палієва, відгукнувся п. Т. Олесіюк спомином про „Конгрес Українського Студентства“ 1922 року в Празі. Цей спомин надрукований у „Листах“ в чч. 9-10. Прочитавши його, вважаю потрібним зупинитися над справою політично-ідеологічного зрізничкування тогочасного українського студентства, щоб у читача не склалося невірне уявлення про силу і значення комуністичної групи серед інших наших студентських груп.

У тому часі я був активним діячем серед українського студентства, як делегат на празький Конгрес і перший генеральний секретар Центрального Союзу Українського Студентства (ЦЕС-УС), створеного на тому Конгресі. Тому, маючи з власного досвіду докладні відомості, хочу поділитися ними з читачами „Листів до Приятелів“.

У всіх високошкільних еміграційних і красивих осередках тодішнього українського студентства були заступлені всі тодішні українські ідеологічно-політичні угруповання від монархістів-гетьманців почерез народних демо-

кратів, християнських суспільників, радикалів, соціал-демократів, соціалістів революціонерів аж до комуністів і вже в той час їх поплентачів включно. Коли брати під увагу територіальний принцип, то не лише в Галичині, але і серед усього еміграційного студентства галичан було найбільше і вони численністю домінували по всіх осередках. Було серед них найбільше студентів правих політичних переконань, ще більше було таких, що взагалі політичними справами не цікавилися, але були також гурти різних соціалістичних поглядів зокрема тих, які мали своїх відповідників у Галичині. Були і переконані комуністи, такі як Р. Роздольський, І. Копач, В. Чорний, що мали своїх слабше теоретично підготованих послідовників, та деяке число поплентачів, які вже тоді були рішені по закінченні студії не повертатися в Галичину, тільки в окуповану Москвою Наддніпрянщину. Тому й шукали зв'язків серед комуністів свого закордонного перебування, підтримували акції студентів-комуністів і на теренах місцевих студентських організацій, і опісля на терени

конгресів у Празі і Подєбрадах, ящо могли туди дістатися.

Подібні ситуації були також і серед студентів з інших українських земель. Але ті студенти-комуністи і їх поплентачі, і в часі перед першим конгресом у Празі і на тому конгресі, чисельно були слабі. На всіх коло 60 умандатованих делегатів конгресу було їх ледве три на вісім делегатів з Відня і Грацу, та п'ять делегатів з самої Праги на всіх поверх 30 празьких делегатів. З інших місцевостей не було ні одного делегата-комуніста, чи їх поплентача.

При такій малій кількості делегатів не могло бути небезпеки, що комуністи та їх поплентачі зможуть „опанувати” ЦЕСУС, зокрема його керівні органи. Це правда, що лідери тієї малої групи комуністів поводитися на конгресі крикливо, старалися ширити свої кличі та комуністичні теорії, але вони не мали жадного успіху серед делегатів конгресу. Тому з їхнього боку не було таких трудностей, як з боку тих протикомуністичних делегатів, які у своїй нерозвазі керувалися територіальним походженням українського студентства. Але й ці перешкоди остаточно усунено, або їх злагіднено, може і за допомогою договорення, про яке згадує п. Т. Олесіюк. Про це договорення багато активних учасників конгресу, до яких і я тоді належав, нічого не знали. Я вперше довідуюся про це з листа п. Т. Олесіюка.

Підкреслюю одначе, що вся галльська делегація — у складі Ярослава Чижя, Володимира Мартинця, Сасвича (всі три вже покійні) та Анни Паляниць (опісля заміжньої Палій) і П. Г. під проводом Ярослава Чижя — і п. Т. Олесіюк та більшість інших делегатів справді жертвенні отрудилися, щоб усунути з наряд кон-

гресу територіальні проблеми й довести до створення однієї центральної організації для всього українського студентства поза засягами впливів московського окупанта.

На кінець слід згадати ще, що до президії ЦЕСУС-а вибрано Ігора Федева (президент), Володимира Мартинця (заступник президента), Михайла Росляка (генеральний секретар), Любомира Макарушку (голова відділу закордонних зв'язків) та Степана Шишковського (голова культурно-освітнього відділу). Це все особи протикомуністичного настанвлення. У такому складі президія ЦЕСУС-а працювала впродовж двох років до наступного конгресу в Подєбрадах, тільки по кількох місяцях В. Мартинець і М. Росляк рішенням президії обмінялися своїми постами.

На всіх 27 вибраних членів Президії, Ширшої Ради, Контрольної Комісії та Товариського Суду комуністи мали лише три місця. При такому стані не могло бути й мови про комуністичну „домону”, яку, за словами п. Т. Олесіюка, доведено до ліквідації в 1923 році.

Дякую заздалегідь за надрукування цього мого вияснення на сторінках „Листів до Приятелів”.

д-р Михайло Росляк
(Едмонтон)

Компроміс полягає на тому, що воду доливають до вина, або вино до води.

J. Lund
гол. міністер

Політичний інтриган — це людина, яка не вірить усім поголоскам, але передає їх далі.

Жак Ромель
фр. політик

З ПОЛІТИЧНОГО ГУМОРУ

Демократичне голосування

Демократизація в СРСР пішла вже так далеко, що введено навіть справжні „чотириприкладні-коші" вибори: рівні, загальні, безпосередні і таємні. Виборча комісія вручає громадянину конверт і каже вкинути у виборчу урну.

— Але ж конверт заклесний,— завважує громадянин.

— Ну?

— А я хотів би прочитати призвище кандидата, на якого голосую.

— А ви, громадянино, не знаєте, що в Радянському Союзі вибори таємні?

Непорозуміння

Доповідаючи в сільбуді, партійний агітатор, як звичайно, захваляє щасливе й достатнє життя радянських громадян. Закінчивши, питає присутніх:

— Може в когось є якесь запитання?

— Егеж, у мене, — встас з задніх рядів дядько.

— Ваше прізвище?

— Якименко.

— Що ви хочете спитати?

— Ви нам тут так гарно розповіли, що в Радянському Союзі все є, тож скажіть, будь ласка, чому в нас чобіт нема?

— На це питання я відповім у моїй окремій економічно-господарській лекції, що відбудеться тут же завтра ввечері.

На другий вечір така ж сама пустомельна лекція (про брак чобіт ні слова) і знову:

— Чи будуть якісь запитання?

— Атож, — встас якийсь дядько.

— Ваше прізвище?

— Юхименко.

— Ви, мабуть, хочете спитати, чому чобіт нема?

— Ні, я хочу спитати, чому Якименка нема?

Критика згори і критика знизу

Після лекції в інституті марксизму-ленінізму в Києві два студенти розмовляють:

— Сьогодні я знову не зрозумів нашого лектора, — жаліється один. — Мені всетаки неясно, яка різниця між партійною критикою згори і партійною критикою знизу.

— Я пояснюю тобі це на прикладі, — каже другий. — Коли „начальствующий" товариш стоїть на балконі і плює на тебе вниз, то це критика згори. Коли ж ти плюєш на нього вгору, то це критика знизу.

— Не верзи дурниць! Адже коли я плюватиму на нього вгору, то все це впаде назад на мене.

— Бачиш, уже розумієш.

Казочка для чемних політиків

По вулиці в Копенгагені ходить гномик і світить ліхтариком.

— Що ти шукаєш, гномику?

— Злодіїв.

— У Копенгагені злодіїв? Чи ти збожеволів?

По вулиці в Стокгольмі ходить гномик і світить ліхтариком.

— Що ти шукаєш, гномику?

— Злодіїв.

— Де, у Стокгольмі злодіїв? Чи не зсунувся ти бува з глузду?

По вулиці в Гельсінкі ходить гномик і світить ліхтариком.

— Що ти шукаєш, гномику?

— Злодіїв.

— Що, злодіїв у Гельсінкі? У тебе, мабуть, не всі вдома, гномику.

По вулиці в Москві ходить гномик.

— Що ти шукаєш, гномику?

— Мого ліхтарика.

Правильна відповідь

У львівській харчовій крамниці покупець питає:

— Чи маєте хліб?

— Слава Богу, маємо, — від-

повідас продавець. Та тут устрянув мільйонер:

— Що це за відповідь? Якому Богу? Невже ви ще й досі не знаєте, що треба відповідати „слава партії“, а не „слава Богу“?

Продавець вибачився за помилку і на наступне запитання покупця „А чи маєте м'ясо?“ відповів:

— Слава партії, не маємо.

Помстився

На партійних зборах у Косові розглядають прохання гуцула прийняти його в партію. Секретар парткому ставить кандидатуві стандартне питання:

— Яка була причина, що ви задумали стати членом комуністичної партії?

— Моя жінка.

— Як це?

— Вона, бачте, з курортниками злигалася. Зайду в клуню — моя жінка з курортником. Вийду ото в садок — вона вже з другим. Усі з мене в селі насміхаються. Врешті терпець мені ввірвався і я сказав жінці: „Чекай, бабо. Ти мені такий сором робили на ціле село, то я тобі зроблю ще більший!“

ЧОМУ?

● Нещодавно був у „Свободі“ звіт із доповіді, з якою об'їздив Каліфорнію п. Ярослав Сецько. Вія, м. ін., задевяв, що майбутня нуклеарна війна не буде такою страшною, як думають. Навпаки, вона пройде швидко і жертви будуть порівняно невеликі. Стільки п. Стецько. А незабаром преса принесла заяву секретаря оборони США, Мек Намари, що найближча атомово війна коштувала б Америку в першому дні 140 мільйонів убитих. Єдиною потіхою, казав він, є хіба те, що советам знищать стільки само,

або ще більше людей. Питання: кому вірити, п. Стецькові чи Мек Намарі?

Відповідь: Це залежить від того, чи Ви — член „визвольного фронту“ або „визвольної спілки“, чи ні. В першому випадку, Вам ясно, що слухність по стороні п. Стецька. Коли ж Ви вільна людина, тоді знаєте, що думати... А ще як пригадуєте 1943-1944 роки у Львові! Там була „пророочиця“ Настя Волошин. Вона потішала людей, що більшовики до Львова ніколи не придуть...

● Чому всі „чому?“ в „Листах до Приятелів“ писані кислими людьми, що завжди чимсь невдоволені? А все ж є багато радісних подій у нашому житті. Попри них проходимо, неначе це щось, що нам належить. Чи не треба ясніше дивитися на світ? А то темною, понурою виходить наша дійсність.

Відповідь: Коли радісні новини приймаємо, як щось нормальне, то це повинно підтримувати Вас у доброму настрою. Це вияв здорової природи людини. Було б гірше, коли б людина вважала сумні події нормальними і не протестувала проти них. Вважасмо шкідливим штучно підтримувати в суспільстві добрі настрої вигадуваними або прибільшуваними успіхами. Це заколисус до сну. Таки краще будити до спротиву, до боротьби з злом.

● Чому у „Свободі“ не було резолюцій наради українців у Нью-Йорку, з 19 березня? Я був на нараді, голосував за ті резолюції і хотів би мати їх текст. Я був певний, що знайду їх у „Свободі“ і тому не дуже побирався, щоб дістати одну з копій, що були в залі. Адже були в газеті резолюції розбивачів віча з 21 лютого. Були звіти з віч у малих осередках, як Трой, Нью-Брунсвік. Чи може комітет, який

скликав нараду 19 березня, не вислав резолюцій до газет?

Відповідь: Ми запитували і дістали відповіді, що резолюції вислані до редакцій. Але мусимо, Приятелю, розуміти клопітливе становище редакцій союзних газет. Не порівнюйте наради громадян Нью-Йорку з 19 березня з вічними, названими у Вашому листі. Всі ті віча — це ж збирання під командою „владної“ партії. Тому їх ухвали „обов'язують“ союзову пресу. А з думкою „опозиції“ хіба варто рахуватися? Зрештою, союзова преса має практику в конфіскуванні немилых новин. Вона ж конфіскувала частину резолюцій Конференції Українського Католицького Єпископату в Римі, де виразно дозволено збирати підписи в справі патріярхату.—Вона сконфіскувала вістку про те, що голова УККА, проф. Добрянський, зізнаючи в сенаті, висловився за посилення культурного обміну між США і СРСР. Порівняйте те, що писав „Нью-Йорк Таймс“ з 26 лютого, з тим, що на основі „Нью-Йорк Таймсу“ подала „Свобода“ з 27 лютого. Все це називається... об'єктивною інформацією суспільства. В світі — це називається інакше...

● Из анонімного листа: „...Необережно, але все таки пускаєте фарбу. Вже називаєте себе „поступовцями“ і як такі виступаєте проти Організації Визвольного Фронту. Так було в останньому числі Вашого журналу. Ще крок і назвіть себе прямо „прогресистами“, і тоді буде ясно, з ким маємо діло. Яка різниця між Вами, „поступовцями“, що мрієте про зустрічі з висланниками окупанта, і між „прогресистами“, які віддавна обіймаються з ними?

Відповідь: Між прогресистами, яких маєте на думці, і поступовими колами, про які була мова в попередньому числі „Листів“,

приблизно така різниця, як між анонімним автором цього питання — і розумною та чесною людиною...

● Звертаюся до Вас, бо Ваш редактор був підписаний під запрошенням на віче 21 лютого, друкованим у „Свободі“. Невже всі Ви такі наївні і вірили, бо цього запрошення не використують різні крамольники?

Відповідь: Помилитися — людська справа. А довіря до української громади — це не найтяжча провина. Але маєте слушність: повторяти помилку не можна. Є десь у Гайніха Гайне: вперше кохати, хай і нещасливо — це гарно. Але хто вдруге нещасливо кохає, — той дурень...

● Чим різняться панове з різних „визвольних фронтів“ і „визвольних спілок“ від, скажім, редактора „Синього Океану“? І „визвольники“ закликають до биття української інтелігенції на еміграції, і те саме робить п. Косач... Хіба різниця в тому, що редактор „Синього Океану“ робить це за зарплату, а „визвольники“... з ідеї.

Відповідь: Від якого часу спекуляція на глупоті називається у Вас ідеєю?

Бактерії — це найнебезпечніші вороги англійського уряду. П'ять випадків грипу і парляментарна більшість пропадає...

P. Thorneycroft
анг. політик

Найновіші мешкальні дома визначаються тим, що сусіди за стіною можуть користуватись тим самим цвяхом.

J. Tati
фр. комік

НАЙКОРОТША ТЕЛЕГРАМА

Найкоротшу телеграму, яку будь-коли вислано в СРСР, одержав Хрущов від Маленкова. Це було тільки одне слово: — Ага!

ПО Д Я К А

Добрі приятелі спом'янули мою покійну дружину датками на пресовий фонд замість квітів на могилу. Це доказ їхньої прихильності передусім до ідей, які обороняють „Листи до Приятелів“, і до авторів, яким завдячує скурнал своє існування. Це також зворушливий доказ прихильності до мене, редактора і співавтора. Ці датки уможливають нам видати в літі значно збільшене кияло, щоб надолужити наше спізнєння.

За все сердєчно дякую

М. Шлемкевич

Другий список датків замість квітів на могилу Константини Шлемкевич:

Торонто. 25,00 дол. — Р. Голод. — 15,00 дол. — І. Манастирський. 12,00 дол. — З. М. Зелєні. — **По 10,00 дол.:** Е. Борис, Е. Душн. Ц. Паліів, Ю. Риплянський, Ом. Тарнавський, М. Хархаліс. — **По 5,00 дол.:** Т. Горохович, Р. Думин, Н. Закидальська, М. О. Квас, М. Ребрик, Дарія Рудєньська. — 2,00 дол. — А. Слободян.

Оттава. 10,00 дол. — д-р І. Войчишин. — **По 5,00 дол.:** С. Бровчук, Б. Мпгаль, С. Ремеза, І. Тєсля.

Вінніпег. **По 5,00 дол.** — С. Волинець, А. Качор, В. Топольницький, **По 2,00 дол.** — В. Лєськів, І. Г. Сирник. — **По 1,00 дол.** І. Войценко, А. Господня, І. Шкварчук.

Бофало. 10,00 дол. — Л. Ломиші. — **По 5,00 дол.:** Ю. Лаврівський. П. Остапчук, д-р Парфанович, М. Салдит, Я. Самотовка, д-р Е. Стєцьків.

Різне: 15,00 дол. — І. Б. Білинські, Ньюарк; **по 10,00 дол.** Ст. Глушко, Дєнвер; Т. Лєськевич, Чикаго.

Третій список у наступному числі.

Замість квітів на свіжу могилу бл. п. Д-ра Л. Максимонька (Торонто) складають на пресовий фонд „Листів до Приятелів“ 40 (сорок) дол. такі особи: Вш. ПП.: Надя Кравзе, інж. А. Файгель, О. і В. Кальбі, Д. і П. Винникові, Д. і І. Рудєнські, Е. Зарицький.

Видавництво щиро дякує

Від редакції

— Ми вже дякували установам і організаціям, які присилають нам повідомлення, резолюції й інші матеріали, цінні для інформації. І знову прохаємо розуміти, чому не можемо містити їх у „Листах“. Усі ті матеріали раніше появляються в газетах. Займати ними цілі сторінки невеликого розміром журналу, і то журналу, який виходить що два місяці, — було б для читачів зайвим повторєнням і робило б журнал — нудним. За дальшу присилку цих матеріалів будемо вдячні.

— Прохаємо наших кореспондентів зазначати, чи їх дописи, питання і т. д. призначені для використання в „Чому?“, чи може автори бажать, щоб містити їх з підписами. За співпрацю ми вдячні. Тим більше не хотіли б зробити нічого, що було б неприємне нашим Вш. дописувачам.

ФОНД ПОМОЧІ НЕСПРОМОЖНОМУ БРАТОВІ

На цей фонд протягом лютого і березня прислали Вшан. ПП.: 8,00 дол. — Р. Трешневський, Клівл. — 6,00 дол. — І. Коритко, Бфло. — По 5,00 дол.: Дарія Винників, Трито; С. Дорошак, Бфло; Р. Дразньовський, Тінек; І. Муха, Чгго; Т. Олесіюк, Кервил; Оріся Судчак, Митреаль; В. Цимбаліст. — Дтройт. — По 3,00 дол.: Е. Латвишевський, Дтройт; Ол. Скробко, Л. Андж.; А. Яременко, Дж. С. — По 2,00 дол.: Н. Косевич, Трито; Б. Ухач, Дтройт; І. Шкільник, Трито; По 1,00 дол.: М. Маланюк, Чгго; М. Чайківський, Бостон; П. Шпірук, Асторія. — Перед закриттям числа: І. Коритко, Данкірк — 15,00 дол.

Щиро дякуємо. Далі буде.

ЗБІРШЕ МЕЦЕНАТСТВО

На цей фонд прислали протягом січня і лютого Вшан. ПП.: Р. Голуд, Торонто — 25 дол. (1964-65). — По 24 дол.: В. Вацик (1965-66); Б. Зорич (1964-65). — По 12, дол.: С. Дорошак, Бфло; А. Кобрин, Честер; Т. Лськевич, Чгго; Т. Парфанович, Бфло; М. Ромак, Рімд; В. Турко, Ровей; В. Филипчак, Пасаїк; М. Хархалде, Трито; І. Черевко, Віріїль; Ірина Шош, Флашінг; НН-ННорк; НН-Огайо. — 10 дол. — М. Мотта, Трито. — По 6 дол.: К. Кізюк, Честер; І. Лучків, Трито.

Щиро дякуємо. Список виплат протягом березня в наступному числі.

Умови передплати:

на рік 5.00 дол.
на півріччя 2.75 дол.
окреме число 0.50 дол.

Адреса „Листів до Приятелів”
LETTERS TO FRIENDS,
P. O. Box 428 Newark 1, N. J. USA.

Адреси для Австралії:

Dr. V. Bilynskyj, 43 Mathoura Rd.
Toorak SE. 2, Victoria, Australia.
Mr. I. Hrynewych, 121, Kildare St.
Blacktown N.S.W. Australia.
Mr. T. Pasieczynskyj, 60 Hughes St.,
Mile End, South Australia.

В-во „КЛУЧІ”

З а редакцію : М. Шлемкевич

З а редакцію мови : Б. Човновий

За в-во Д. Кузик. Л. Ломин. О. Олесьницький. Ом. Тарнавський

